Эхэ һайхан нютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД ҮНЭН

1921 оной декабриин 21-һээ гарана

Бүгэдэ арадай газетэ

1992 ФЕВРАЛЬ 28
хара бар һарын 25
ПЯТНИЦА
гарагай 6
№ 40 (18399)
сэн 6 мүн.

Буряадай ССР-эй Министрнүүдэй Советэй Президиумдэ

Буряадай ССР-эй Министрнүүдэй Советэй өнөөдэр заседани боложо, [illegible] шухала хэдэ хэдэн асуудалда үзэгдэбэ.

«Республика дотор гэр байсалгаа тухай» Буряадай ССР-ий Советэй тогтоолой хэр дүүрэгдэ тухай» асуудал зүбшэгдэгдэ. Асуудалаар республикын Министрнүүдэй Советэй дэргэдэхи Гэр байрынхаа талаар комитедэй түрүүлэгшэ Л. Думков, Улаан-Үдэ хотын [illegible] Г. Прейбарихан байха юм.

Республикэ дотор гүрэнэй ба муниципаль байрын жасые үмсэлхэ үрэлгэ бодото дээрээ ябуулагдана[illegible] тэмдэглэгдээ. Нээрээшье [illegible] ха юм. Хараад үзыт. Республикэдэ гэр байрын жасада [illegible] дүрөөлжэн метр талмайтай [illegible] тоологдодог байхада, [illegible] мянган дүрбөлжэн метрыгэ [illegible] 2393 байра арай шамай үмсөөд байна гээшэ. Энэмнай гэр жасын ороидоол 1 процентнь. Улаан-Үдэ хотодо энэ шуугаа ябуулга эхилээдүй байна гэжэ [illegible] гэхэдэ, арай гэжэ 16 байрэ дамжуулагдаа ха юм. [illegible] шалтаган эндэ бииб? Нэн [illegible] үмсөөд абаха тухай, яа[illegible] бөелүүлхэб, юун хэрэгтэйб [illegible], саг соонь хүн зондо [illegible] мэдээсэхэ ябадал хаа хаанаа[illegible] гэхэдэ, болохо байна. Хото[illegible], хүдөө нютагуудташье ад[illegible] бишуу. Гэр байра ямаршье [illegible] үмсын мэдэлдэ үгэхэ, худал[illegible] захидхэлэй хүдэлмэри хото[illegible] болоо эмхи зургааануудай [illegible] ябуулнагүй. Энэ талаар [illegible] гуримаар хүдэлдэг [illegible] гэхэ мэтэ эмхидхэгдэнэ.

[illegible] Комитет гэр байра [illegible] Дүрим болон бусад заабаг[illegible] саг соонь гаргаагүй байна. [illegible] Советшье һаал[illegible], тусхай тогтоол хожомдо[illegible] сэхэ хэлэлтэй. Хэлэл, те[illegible] радио энэ шухала хэрэгтэ[illegible] ондо үмсэлэлгын ёно гурим, [illegible] тухай ойлгуулха хүдэл[illegible]агүйгоор хабаадаха гэжэ [illegible]лэгдэнэн Сайка.

[illegible], хүн оҮхэндэ хабаатай хэ[illegible]лэдэ районуудай захир[illegible]нар: Бэшүүрэй—Г. А. Пав[illegible]—А. Г. Печаев, Улаан-Үдэ [illegible] В. К. Кукшинов, авиационно[illegible]альна директорэй орлогшо [illegible], профсоюзуудай Советэй [illegible] Н. А. Розанов, правительствын [illegible] орлогшо Е. А. Тарасюк бо[illegible]дажа, анхармаар дурадхал[illegible] байна.

[illegible] тогтоол дотор Гэр бай[illegible] ажахын талаар комите[illegible] Удэ хотын болон районуудай [illegible] хангалтагүй муу ажалые [illegible]ураа гэр байра үмсэлхэ ху[illegible] шуу эдэбхижүүлхэ, хүн [illegible] зүбөөр тайлбарилха талаар [illegible]жүүд хараалагдаба. Мүн [illegible]жаса бүрин бүтэн байлгаха, [illegible] ёноор хэрэглэхэ хэмжээнүүд [illegible]

Буряадай ССР-эй дэбисхэр дээ[illegible] реформо бөелүүлхэ программа [illegible]ликын Министрнүүдэй Сове[illegible] февралин 25-най тогтоолой [illegible] тухай» асуудал [illegible] Энэн тушаа Газарай рефор[illegible]зарай нөөсөнүүдэй талаар Бу[illegible]ай гүрэнэй комитедэй түрүүлэгшэ Б. С. Разгус элидхэл хэһэн байна.

Нилээд шанга хөөрэлдөөнэй үедэ тодорхой һанамжа, дурадхалнууд оруулагдаба. Энэ талаар бага бэшэ хүдэлмэри ябуулагдаа. Газарай реформын эхилһэнһээ хойшо 400 гаран тарьяшанай (фермерскэ) ажахынууд болон хүдөө ажахын бага кооперативууд байгуулагдаа. Мүнөө тэдэ 24,8 мянган гектар газар эзэлжэ байнхай. 22 мянганһаа дээшэ гэр бүлэнүүдтэ саад ургуулха участогууд үгэхэ гү, али бүхыдөө 1722 гектар газар үгтэбэ. Энээнһээ гадна 110 мянган айлнуудай огород тарихынь тула 6700 гектар газар таһалагдажа үгтөө юм.

140 мянган гектар талмайтай газарай тусхайта фонд баһал байгуулагдаһан байха юм. Арадай депутадуудай сельскэ болон поселково Советүүдэй мэдэлдэ хүдөө ажахын эдлүүриин 252 мянганһаа дээшэ гектар газар дамжуулагдаа. Зарим колхоз, совхозууд таряашадай ажахынуудай ассоциацинууд, акционернэ бүлгэмүүд, кооперативууд боложо байнхай.

Гэбэшье республикын зарим районуудта гүйсэдхэхэ засагай зургаануудыг, газарай реформын талаар комитедүүд, ажахын зургаануудыг газарай реформо гүйсэд дүүрэнээр, түргэн болзор соо бөелүүлхэ талаар эмхидхэлэй мүртэй, даамгай хүдэлмэри ябуулнагүй гэжэ Министрнүүдэй Совет онсолон тэмдэглэбэ. Тиигэжэ Баргажанай, Хорин, Хойто-Байгалай, Муйскын районуудта хубаарилха газарай тусхай фонд байгуулжа эхилээшьеегүй байха юм. Колхоз, совхозуудай газарһаа таһалжа, сельскэ Советүүдэй мэдэлдэ газар үгэхэ ябадал олон районуудта удаарна. Тэдэнэй тоодо Хэжэнгын, Бэшүүрэй, Тарбагатайн, Мухар-Шэбэрэй болон бусад районууд ороно.

Таряашанай ажахынуудта муу, тиигээдэ бага, таарамжагүй газар үгтэнэ. Үндэнэ баримтагүйгоор арсахашье ушарнууд дайралдана. Саарһа данса бэшэхэ талаар хойрог нобшо ябадал албан зургаануудай зүгөө гаргагдана.

Зарим районуудта газарай реформын талаар комитедүүд байха байрагүй, стол, стулшьегүй, транспортаншьегүй байха юм. Эдэ бүгэдэ дутуу дундаануудые үгэ хэлэһэн хүнүүд эли тодоор элирхэйлһэн байна. Тус асуудал зүбшэн хэлсэлгэдэ Прибайкалийн районой захиргаанай гулваа А. К. Затеев, Министрнүүдэй Советэй Түрүүлэгшэнэй орлогшонор М. И. Семенов, А. М. Шевченко болон бусад һүхэд хабаадаба.

Газарай реформо эрид шууд түргэдхэхэ, газар абаха дуратай хүнүүдтэ ямаршье хизаарлалтагүйгоор участогуудые үгэхэ, таряашанай ажахы байгуулхадань али болохо туһаламжа үзүүлхэ гэхэ мэтэ хэмжээ ябуулганууудые хараалһан дэлгэрэнгы тогтоол баталан абтаба. Хотын ажалшадта огород болон саад тариха газар үгэхэ, хүдөөдэ үмсын бууса үргэдхэхэ талаар бүхы хүдэлмэри 1992 ондо гүйсэд дүүргэхэ гэжэ заагдаба. Колхоз, совхозуудые хубилгаха, ажахы бүхэндэ хамтын суглаа үгэргэхэ хэмжээ ябуулганууудые байгша оной 1 кварталда дүүргэхээр районуудай захиргаанууд уялгалагдаа.

Мүн Министрнүүдэй Советэй Президиумэй заседани дээрэ «Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнда хабаадагшадые болон инвалидуудые, сэрэгэй алба хаагшадые гэр байраар хангаха нэмэлтэ хэмжээнүүд тухай» асуудал хаража үзөөд, шиидхэгдэмээр бэшэ, орео олон асуудалнуудай гарахада, тэрэнине удаадахи заседани дээрэ бүрин бэлэдхэлтэйгээр хараха гэжэ шиидхэбэ. Уридшалан энэ асуудалаар Забайкалийн сэрэгэй оругой хүтэлбэрилэгшэдтэй зүбшэхэ гэжэ тогтоогдоо.

Министрнүүдэй Советэй Президиумэй заседаниие правительствын түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо В. К. Агалов хүтэлбэрилжэ, зүбшэгдэһэн асуудалнуудаар өөрынгөө һанамжануудые хэлэһэн байна.

В. Коноваловай ажалайнь намгаа ой модонтой холбоотэй ком. Урдандаа Сулхарын ой модоной ажахыда хүдэлмэрилдэг һэн. Һүүлэй 5 жэлдэ «Хабаа» гэжэ модо үйлэдбэрилдэг кооперативта пилорамщигаар хүдэлмэрилнэ.

Бүдүүн модо хюрсөдэжэ хабтагай, брусуудые гаргахада, хүдэлмэринь дүршэл нэн түрүүн хэрэгтэй. Гэбэшье Владимир Ивановичта алиниинышье байха: шадалшье, шадабаришье, урагшаа һанааншье.

Михайловкада, түрэл нютагтаа хүдэлмэрилхэһөө, танил нүхэдтөө туһалхаһаа ехэ жаргал хаана байхаб!

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: В. И. Коновалов.

А. ШАГДАРОВАЙ фото.

Эдеэ хоол элбэгжүүлгэ—эгээл шухала зорилго

МАЛ ХАРАХА—АМА ТОҺОДОХО

Нигэжэ урданһаа хойшо зон дэмы хэлсэдэггүй байгаа. Теэдишье жэлэй дүрбэн сагта малай хойноһоо ябаха гээшэмнай хүнгэн хэрэг бэшэ ха юм.

Үбэлынь хэдышье хүйтэн жабаран тоолоржо, саһа бордоһоной шэдэлжэ байхада, үүр сүүрээр бодожо, үхэр малаа эдеэлүүлхэеэ, шэбхэ шабаһыень сэбэрлэхээ гарахан. Амиды амитадые хоолоор хаагаад байхагүйш.

Зун-намарай сагташье малшадта хүнгэн байдаггүй. Халуун наран, һоно батаганаан, аадар бороо — юрэдөө, ходо һанаа амар ябаха саг байхагүй даа.

Тиимэһээл малаа һайнаар адуулһан, эдеэлүүлһэн, оролдосотойгоор харуулһалһан хүн эсэстээ бараг үрэ дун туйлажа, тэрэнэйнгээ аша үрые хараха, салин түлбэриень хүсэд абаха, амаяа тоһодохо ёнотой байна ха юм.

Теэд урдань мал ажалай продуктнуудай, илангаяа мяха, һу худалдан абалгын үрэнэй сэн ахир бага байгаа гээшэ. Мүн энээнһээ уламжалан, мал хараһан хүнүүдэйшье салин түлбэри бахал бага нааб даа. Һаяшаг болотор магазинуудта үхэрэй, хониной, гахайн мяханай килограммынь 1,5—2 түхэриг һоо дээшэ гарадаггүй һэмнай. Үнэн дээрээ, малай мяхан гээшэмнай дан тиимэ үнэргүйгоор абтадаг бэшэ бшуу.

Нигэжэ хэлэхэдээ бүхы юумэн, тэрэ тоодо мяхан зүб үнэтэй болгогдоо гэнэ бэшэб. Дэлгүүр дээрэ килограмм мяханай 100—150 түхэригтэ хүрэжэ байхыень бахал һаин гэхээр бэшэ.

Гэбэшье худөө ажахын продукцинь, тэрэ тоодо малай мяханай, үнэ сэнгые бодото сэндэнь, хэгдэдэг гаргашадань хүргөогүй һаа, эдеэ хоолой эдэ зүйлнүүдые элбэгжүүлхын аргагүй.

Зай, харыт даа. Һүүлэй үедэ, юумэнэй үнэ сэнгүүдэй һула табигдахаһаа бүри урда промышленностиин гаргадаг эд товар, гутал хубсаһан, машина, техникэ гэхэ мэтэ хэды ехэ үнэтэй болоо гээшэб! Мүнөө эдэ бүгэдын үнэ сэн тогтохо торохо хэбэргүйгөөр өөдөө боложол байна.

Тинхэдэнь худөөдэ адууһа мал хаража байһан зон мяха, һүсэ үнөөхнл үнэгүйгөөр худалдаад, гарза хохидолдо орожо, өөһэдтөө юушье худалдажа абаха арга шадалгүй һууха гээшэ гү?

Эгээл энээн дээрэһээ бидэ мал ажалда худэлжэ байһан хүнүүд мяха, һу болон худөө ажахын бусад продукци худалдан абалгын үрэнэй сэнгүүдэй зарим тэды дээшэлүүлэгдэһэнине зүб гэжэ тоолонобди. Тэрээнгүй гөөр мүнөө сагта худөөгэй ажахынууд (фермер, үмсынхин, акционернэ эмхишье хамаагүй) ажамидаржа шадахагүй.

Эдэ бүгэдые юундэ дунданьшни гэхэдэ, бидэ мүнөө ажахынгаа мяханда худалдагдаха үхэрнүүдые харуулжа, шахажа байхадаа энэ продукцинь үнэ сэнгэй мүнөөнэй эрхэ байдалда дүтэрхы болгогдоһые бэе дээрээ мэдэрнэбди.

Байгша оной эхинһээ хойшо һүрэг сооһоомнай 118 шахамалнууд мяханай комбинадта тушаагдаа. Үхэр бүхэн дунда зэргээр 400 һай са гаран килограмм шэгнүүртэйгээр, һайн тарган гэһэн сэгнэлтэтэйгээр абтаа. Тэдээнһээ ажахын жасада 2 милион шахуу түхэриг мүнгэн оруулагдаа.

Энээнһээ уламжалан, малшадайшье салин түлбэри урдынхиһаа жэшээгүй ехэ болоо. Гэбэшье бүхы юумэнэй айхабтар үнэтэй болошоод байхада, ехэ салин хүлһэ абаһамнайшье ёноор мэдэгдэхээр бэшэ болошобо.

Үхэрнүүдые тарган, томо болгожо мяханда худалдахада, алишье талаараа ашагтай гэжэ элитээр харагдана. Тиимэһээ манай малшад энэ талаар нилээд оролдолго, хүсэлэлшье гаргана гээшэ.

Гүүртэдэ 420 үхэрые дүрбэн хүн харуулһалдаг, эдеэлүүлдэг. Тэдэ хэд бэ гэхэдэ, В. Борисов, А. Колесников, А. Колодин, И. Югов гэгшэд болоно. Малай тэжээл таһалдуулангүй зөөлэг механизатор Г. Хороших гэгшье бахал дурдаха хэрэгтэй. Эдэнэр зуниинь һүрэгөө холын бэлшээридэ байлгажа адуулаад, намар-үбэлынь хаагаад шахадаг. Мүнөө үбэлжэлгын үедэ үхэр бүхэндэ үдэрэй 20—25 килограмм сенаж, 3,5 килограмм талха таряанай зүйл, 5 килограмм һолоомон эдюулэгдэнэ.

Үнэрэгшэ ноябрь, декабрь, январь һарануудта гүүртэдэ шахамал үхэрнүүдэй тус бүрнин шэгнүүр сүүдхэдэ 700 үлүүтэй граммаар нэмэгдээ. Тинхэдэ жэжэшэг хашарагуудай тус бүрнин шэгнүүр сүүдхын 450—500 граммаар дээшэлүүлэгдээ юм.

Нэн түрүүн малшад үхэрнүүдээ үбэлэй хүйтэндэ нарин рационой ёноор эдеэлүүлжэ, бүлеэдхэгдэһэн уһа уулгажа, зуураан, хуурай дэбдихэр дээрэ, дулаан байрала хонуулһанай ашвар лэ шэгнүүрыень горитойгоор нэмээнэ.

И. КРАСАВИН.

Зэдын районой Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой мал шахалгын цехэй начальник.

ИТАР-ТАСС һүүлэй мэдээсэл

МОСКВА. Россин Федерацин правительствын түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо Геннадий Бурбулис Латвиин Премьер-министр Ивар Годманистай уулзаба.

Россида ба Латвида үнэргэгдэжэ байһан экономическа реформонуудые тааралдуулгатай холбоотой асуудалнууд зүбшэн хэлсэгдээ, Ригэдэ Россин посольствые нэллгэтэй холбоотой асуудалнууд дайргдаа гэжэ уулзалгын һүүлдэ Ивар Годманис журналистнуудта мэдээсээ һэн.

Урданай СССР-эй Латвидахи Зэбсэгтэ Хүсэнүүдтэ тохёолдоһон байдалые тэдэнэр баһал хаража үзөө. Мартын 1-нэй Ригэдэхи коммюнике соо бэшэгдэнэн дүримүүдые хүргөөхэ тухай хэлсэгдэнэн байгаа.

Латвиин гүрэнэй делегацин хүтэлбэрилэгшэ, Латвиин Республикын гүрэнэй министр Янис Диневич уулзалгада хабаадаа һэн. Сэрэгэй асуудалнуудаар Латвиин ба Россин шэнжэлэгшэдэй ойрын уулзалга мартын 3-да, харин гүрэнэй делегацинуудай хоёрдохи уулзалга мартын 23-да болохо тухай хэлсээн түйлагдаа гэжэ тэрэ мэдээсээ.

* * *

Россин Федерацин түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо Е. Т. Гайдар түрүү эрдэмтэдтэй уулзажа, аграрна реформо тухай хөөрэлдөбэ. Мүнөө бии байһан шиидхэгдээгүй асуудалнуудһаа яашье тунхаржа болохогүй гэжэ уулзалгада хабаадагшад нэгэн һаналтайгаар хэлэбэ. Реформые бэелүүлхэсэ болёо һаа, хүдөө ажахы эсэслэн хосорхо. Шэнэдхэлгэнүүдэй стратегическэ шэглэлые баримталха зуураа, тактическа алхамуудые зүбөөр шэлэхэ хэрэгтэй. Зарим нютагуудта гүрэнэй зүгһөө туһаламжа үзүүлхэ шухала гэжэ хэлэгдээ.

* * *

Кремль соо Россин Президент Борис Ельцин США-дахи Россин Федерацин элшэн сайдаар һаяхан томилогдоһон Владимир Лукинтай уулзаба.

Хоёр талын харилсаануудые хүргөөхэ хараа замууд, Россин Федерацин ба Америкын Холбоото Штадуудай хоорондо түйлагдаһан хэлсээнүүдые бэелүүлхэ асуудалнууд, мүн тэрэшэлэн дэлхэй дээрэ аюулгүй байдал бэхижүүлгэдэ, харилсаа холбоо хүргөөлгэдэ хөөр ороной хабаадаха талаар абаһан уялгануулг хөөрэлдөөнэй үедэ тодорхойгоор зүбшэн хэлсэгдэнэн байгаа.

* * *

ТАШКЕНТ. Сэрэгэй алба хаагшадые, мүн тэдэнэй гэр бүлын гишүүдые һуудал байдалай ба хуулинь талаар хамгаалха зорилгоонуудые Ташкентдэ байгуулагдаһан «Социальна эдэбхи үүсхэл» гэһэн нэгэдэл урдаа табина. Дунда-Азида алба хэжэ байһан ба запаста табигдаһан хүнүүд тухай анхарал оролдолго шиитьшэ энэ эмхи гаргаха юм. Албаһаа табигдаһан хүнүүдые ажалда оруулха, амгалан тайбан мэргэжэлтэй болгохо талаар туһалхаар хараална. Москвагай ажалай биржын сэрэгшэдэй таһаг[illegible] нэгэдэл холбоо барисаа тогтоохой. Запаста табигдаһан сэрэгэй албатадай СНГ-тэй бусад регионуудта ошохо хүсэлтэй байгаа һаань, тус нэгэдэл хэрэгтэй мэдээсэлнүүдые үгэхэ аргатай.

ГАЛТА ДУУТА ГАНСА НАҺАН ТУХАЙ...

Солбонэ Туяагай 100 жэлэй ойдо зорюулагдаһан үдэшэ

Буряадай интеллигенцийн мэдээжэ түлөөлэгшэ, 20-сод, 30-над онуудта манай республикада шэнэ үеын уран зохёолой үндэнэ һуури табилсагшадай нэгэн байһан Петр Никифорович Дамбиновай (далда нэрэнь Солбонэ Туяа) түрэһөөр 100 жэлэй ойдо зорюулагдаһан дурсалгын үдэшэ үнэгэрэгшэ гарагай дүрбэндэ Буряадай ССР-эй Үндэһэтэнэй номой сангай байшанда үнэгэргэгдэбэ.

Буряадай Эрдэмэй түбэй, республикын Уран зохёолшодой холбооной эмхидхэһэн энэ хэмжээ ябуулгада студентнэр, журналистнуд, уран зохёолшод, эрдэмтэд болон Улаан-Удэ хотын олонлитын түлөөлэгшэд, мүн поэт Солбонэ Туяагай нютагаархид — Усть-Ордагай округһоо айлшад олоороо суглараа. Тэдэнэй дунда поэдэй түрэл болохо Вера Трофимовна Трубачеева байба.

Республикын Уран зохёолшодой холбооной правленийн түрүүлэгшэ Н. Г. Дамдинов Буряадай Ниитын эрдэмэй институтай уран зохёолой таһагые даагша Ц-А. Д. Дугар-Нимаев хоёр дурсалгын үдэшые хүтэлбэ. Буряадай Эрдэмэй түбэй президиумэй түрүүлэгшэ, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор В. Ц. Найдаков Солбонэ Туяагай зохёохы болон ниитын ажал ябуулга тухай элидхэл хэ.

— Манай алдарта поэт, ниитын ажал ябуулагша Петр Никифорович Дамбиновай түрэһөөр 100 жэлэй ойдо зорюулжа, манай республикын газетэнүүд тэрэнэй ажабайдалай шатануудые тодорхойлһон ехэшье, һониншье матерналнуудые эдэ үдэрнүүдтэ тунхаглаба. Би эдэ бүгэдые эндэ дахин дэлгэрэнгыгээр дабтахагүйб, харин буряадуудта бэсэ даанги байдал олгохо тухай, үндэһэн уран зохёолоо хүгжөөхэ онол арганууд тухай хэдэ хэдэн хурса статьянуудые Солбонэ Туяа бэшэһэн юм,— гэжэ нүхэр Найдаков мэдүүлээ. Үндэһэтэнэймнай гар урлалай искусство хадаа дасалуудай уран шэмэглэлдэ тон тодоор үзэгдэнэ. Тиимэһээ шэнэ сагай урашуул эдэ бүгэдые шэнжэлхэ, тэдээнһээ һураха ёнотой гэдэг һэн. Гадна «Буряадуудые сэрэгтэ татаха хэрэгтэй гү?» гэһэн статья бэшэһэн байгаа. Эдэ мэтэнь зохёохы хэрэгэйнгээ түлэг соо ябаһан Солбонэ Туяае 1937 оной мартын 18-да харата муухайгаар туршаагдажа, 1938 оной октябрийн 14-дэ, 46 наһандань, буудажа алаха балмад ябадалай эшэ үндэһэн болоһон байгаа. Солбонэ Туяае харшан янзаар хардаһан хэрэг 1957 ондо сагааруулагдаа һэн. Гэбэшье тэрэ сагһаа хойшо үнэгөөд байһан 35 жэл соо тэрэнэй бэшэһэн зохёолнууд, статьянууд политическэ талаараа үшөө сагааруулагдаагүй байнаар. Тиимэһээ Солбонэ Туяагай, Базар Барадинай түүхэтэ үнэн зүб бүтээлнүүд, бэшэгүүд, тэмдэглэлнүүд шэлэгдэжэ хэблэгдэхэ, манай хойто үеынхидтэ дуулагдаха ёнотой, гэжэ В. Ц. Найдаков онсолон тэмдэглээ.

Солбонэ Туяагай һуража гараһан Жердовскийн хүдөө ажахын училищи хадаа Боохой, Оһын буряадуудай ооһэдын хүсөөр, хожом саашадаа газар ажалаа эрдэм ухаанай үндэһөөр эрхилхэ зорилготойгоор байгуулагдаһан һуралсалай газар байгаа юм гэжэ удаалуулан үгэ хэлэһэн түүхын эрдэмэй доктор Т. М. Михайлов мэдүүлбэ. Гадна нүхэр Михайлов 1920 ондо Шэтэ хотодо гарадаг байһан «Голос бурят-монгола» гэжэ газетэ суглараагшадта харуулжа һонирхуулаа. Тэрэнэй редактор С. Туяа байгаа. Бага хэмжээнэй тэрэ газетын түрүүшын нюурта Солбонэ Туяагай нютагай хүн, семеновтондо зэрлиг муухайгаар алуулһан М. Н. Богдановай фото-зураг поэдэй зорюулга шүлэгтэйгөөр үгтэнхэй.

Поэдэй дүтын түрэлэй Вера Трофимовна Трубачеева абгаяа 1927 ондо һүүлшынхеэ хараһанаа уяран дурсаба.

— Солбонэ Туяатай 1931 ондо танилсаа һэм. Хүн талаар ехэ ханамжатай, бидэ залуушуулдашье ёнолон бодожо, гарай мэндэ үгэдэг хүн бэлэй,—гээд Буряадай аха заха уран зохёолшо Ц. Н. Номтоев дурсаба.— Арадайнгаа түүхэ, домогуудые, үльгэр, онтохонуудые хэблэжэ эхилэе, ородой, совет классикын зохёолнуудые буряадшалжа гаргая гэжэ Солбонэ Туяа уряалагша һэн. Тиигэжэ Д. Фурмановай «Үймөөн», «Чапаев» мэтэн зохёолнуудые оршуулаа. Энэ хэрэгтэ Баваасан Абидуевые хабаадалсуулжа, Н. Островскийн «Булад яажа хатууужааб?», «Шуурган дундуур түрөөшэд» гэхэ мэтэ зохёолнуудые орнуулһан юм. 1935 ондо 1200 мүр хэмжээтэй «Зориг» гэжэ түрүүшын ном—поэмэ Солбонэ Туяагай редакци доро гараһан юм. Хашалган хамалганай жэгшүүритэ үедэ энээхэн номоо нилээд далда газарта даража, хаажа ябаа хүм даа гээд, Цокто Номтоевич хуушан лата үзэгөөр барлагдаһан тэрэ номоо дээрэ үргэн харуулба.

Хэлэ, бэшэгэй эрдэмэй доктор А. И. Уланов 1928 ондо анха түрүүшынхеэ Улаан-Удэ ерэхэдээ, тэрэ сагай поэдүүдэй эдэбхитэйгээр сугларжа, шүлэг зохёолнуудаа зүбшэдэг байһые дэлгэрэнгыгээр хөөрэбэ. Тэрэ мэтые Петр Никифорович Дамбинов шадамараар эмхидхэдэг, шүлэг найруулгын онол арганууде дэлхэйн классическа зохёолнуудай жэшээ дээрэ харуулжа үгэдэг бэлэй. Мүнөөшье поэдүүдэй гар бэшэгүүдые уридшалан зүбшэн хэлсэжэ байдаг һаанай, боро юрьеэнэй, түргэбшөөр бэшэгдэнэн шүлэгүүд, тэдэнэй согсолборинууд хомор лэ байха һэн, — гэжэ Алексей Ильич һануулба.

Поэт Солбонэ Туяагай алдарта нэрые һургуулинуудта, уран зохёолой нэгэдэлнүүдтэ, хото, һууринуудай гудамжануудта олгожо, мүнхэлхэ тухай олон һанамжануд хэлэгдээ.

— Петр Никифорович Дамбиновай түрэһэн Заглиг һууринда тэрэнэй ажаһуу-һан гэрые, эдэлһэн байра байдалай хэрэгсэлнүүдые һэргээжэ, һэльбэн заһабаришье, олониитын үзэсхэлэнэй газар болгохо байгаа гэһэн һанамжа түүхын эрдэмэй доктор, уран зохёолшо И. Е. Тугутов хэлэбэ.

Поэт Солбонэ Туяагай дурасхаалда зорюулагдаһан энэ үдэшэ поэдүүд Н. Г. Дамдинов, В. К. Петонов, уран зохёолшо Ц. А. Жимбиев болон Солбонэ Туяагай нютагайнь Т. С. Балтуев мүн бусадшье нүхэд үе сагай эрьесэ тухай, галта дуута ганса һаһан тухай гүнзэгы бодолтой үгэнүүдые хэлээ.

Б. ЖАНЧИПОВ.

000 НЭГЭ ЗАНШАЛТА УУЛЗАЛГА

[illegible]аба һуудгаар билтаруулдаг баян хэшэгтэ [illegible] жэл бүри суглуулжа, баяр [illegible]он байдалда бэлэг-сэлэг барюулдаг, һайн [illegible]ал һайшаалда хүртөөдэг заншал республи[illegible].

[illegible]адай эзлжэтэ заншалта уулзалга үсэгэлдэ хотодо Советүүдэй байшангай бага зал [illegible]ргэрэгшэ жэлдэ үнеэн бурнһөө 4000 кило[illegible] һу һааһан түрүү һаалишад, мүн үнеэн [illegible]лограммһаа дээшэ һу һааһан фермэ[illegible]шад, тиимэ ажахынуудай хүтэлбэрилэгшэд, [illegible]лтэд, зарим районуудай һаалишад-чемпио[illegible]лагда уригдаһан байна.

[illegible]ССР-эй Министрнүүдэй Советэй Түрүүлэг[illegible] А. М. Шевченко богонихон үгэ хэлэжэ, [illegible]тэ, Удаань республикын хүдөө ажахын ми[illegible]Найданов үнгэрһэн жэлэй һу һаалинин дүн[illegible]ндхэл хэбэ.

[illegible]юумэнэй дутамаг, хомор хооһон, үнэ сэн[illegible]рюулжа, саг соонь хүн зондо [illegible]лжэ байһан тухайгаа сугларагшад дэлгэрэн[illegible] хэ.

[illegible], Мухар-Шэбэрэй районой Ленинэй нэрэм[illegible]й түрүүлэгшэ Социалис Ажалай Герой [illegible]ихов, Тарбагатайн районой «Советская Рос[illegible]й фермые даагша З. Т. Усманова, Прибай[illegible]ой «Нестеровский» совхозой һаалишан В. А. [illegible], Кабанскын районой Хандалын совхозой [illegible] А. Изюрьева, Хорин районой «Георгиев[illegible]» һаалишан М. Ж. Ширапова, Зэдын райо[illegible]ский» совхозой Түбэй фермые даагша [illegible]ва, Мухар-Шэбэрэй районой Ленинэй нэрэм[illegible]й һаалишан Г. А. Соснина, Улаан-Удын Со[illegible] һуралсалай «Байгал» ажахын фермые дааг[illegible]санов болон бусад үгэ хэлэһэн байна.

[illegible] хабаадагшад республикынгаа һу һаалинин [illegible] бүхы хүдэлмэрилэгшэдтэ хандаһан хандал[illegible]баа.

[illegible]ндэ үнгэрэгшэ жэлдэ үндэр үрэ дүнгүү[illegible] түрүүшүүлдэ Хүндэлэлэй дипломууд, үнэ[illegible]нгэн шангууд барюулагдаа. Һаалишадай [illegible]ной республикын чемпионой нэрэ зэргэдэ «Байгал» ажахын һаалишан Г. В. Вторушина [illegible]рдохи, гурбадахи һууринуудта энэ ажахын [illegible]. П. Родионова, Прибайкалийн районой «Не[illegible]» совхозой һаалишан В. А. Картамышева га-

РЕСПУБЛИКЫН ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ КОМИТЕДҮҮДТЭ

АРМИИЕ БИДЭ ХАМГААЛНА ГҮБДИ?

Манай обществодо боложо байһан хубилалтануударминин ажал хэрэгүүдтэ нилээд ехэ нүлөө үзүүлбэ гээшэ. Жэшээлхэдэ, арминин сэрэгшэдэй тоое хороожо, сэрэгэй частнуудые нэгэ гүрэнһөө нүгөөдэ гүрэн руу абаашаха гэхэ мэтэ ябуулганууд шиидхэгдэхэ асуудалнуудыень үшөө олон болгожо үгөө бшуу. Тодорхойлбол, сэрэгэй-албанай 320 гэр бүлэ Улаан-Удэдэ байрагүй байдаг, тиихэдэнь үшөө сэрэгэй 800 мэргэжэлтэд Монголһоо ерэхээр хүлеэгдэнэ. Тэдээндэ гэр байра, үхибүүдтэнь ясли-сад, һургуули, ехэшүүлдэнь ажал хэрэгтэй. Эдэ бүхы асуудалнуудые нютагай засагай зургаануд шиидхэхэ ёнотой. Буряадай ССР-эй Верховно Советэй Хуули гарга[illegible]лгын, хуули ёноной ба гурим журам сахилгын асуудалнуудай талаар комитедэй түрүүлэгшэ Г. К. Языков заседани дээрэ үгэ хэлэхэдээ тэмдэглэбэ.

Республикын Верховно Советэй, Министрнүүдэй Советэй, Гүрэнэй комитедүүдэй, Буряадай ССР-эй сэрэгэй комиссариадай түлөөлэгшэдэй республикын газар дээрэ байрлаһан арминин хутэлбэрилэгшэдтэй, сэрэгэй частнуудай командирнуудтай болохо уулзалгада бэлдэхэ тухай асуудалаар болоһон заседани дээрэ инмэ тоонууд дурдагдаһан байгаа.

Сэрэгэй частнуудай хүсэ шадалые хэрэглэхэ, хамтын предприятинуудые байгуулха гэхэ мэтэ асуудалнууд шиидхэгдэхэ ёнотой

С. СЕЛИВРА.

Дэлгүүрэй харилсаан: бодото байдал, хараа шэглэлнүүд

БЭЕЭ ДААНГИ БАЙДАЛЬАА ДУЛДЫДАХА

Буряадай ССР-эй Министрнүүдэй Советэй хэблэлэй түбтэ заншалта пресс-конференци үнгэргэдэбэ. Республиканска газетэнүүдэй, телевиденй болон радиогой журналистнуудтай уулзахаяа Буряадай ССР-эй гадаадын экономическа холбоонуудай болон уласхоорондын харилсаануудай министрэй орлогшонор М. Н. Ким, Л. Р. Бартунаев гэгшэд ерэһэн байна. Хэблэлэй түбые даагша А. Д. Бутуханов айлшадаа журналистнуудтай танилцуулжа, министрэй нэгэдэхи орлогшо М. Н. Кимдэ үгэ үгэбэ.

— Манай министерство һая байгуулагдаа юм. Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй тогтоолой ёһоор үнгэргэшэ жэлэй октябрь соо тогтоогдоо һэн, — гэжэ оролто үгэ хэлэхэдээ, М. Н. Ким тэмдэглээ. — Байгууламжын талаар абажа харабал, зүргаан таһагтайбди. Гадаадын экономическа харилсаануудһаа гадна соёлой, эрдэм-техникын, шажан мүргэлэй талаар уласхоорондын харилсаа холбоонуудые тогтоохо хэрэгтэ горитой анхарал хандуулагдана.

Мүнөө республикын 360 предприяти, эмхи зургаанууд, фирмэнүүд гадаадын экономическа харилсаа тогтоонхой Үнгэрэгшэ жэлдэ хуушан сэнгээр тоолоходо, эд бараанай эрьесэ 410 миллион түмэриг болоһон байна. Электродвигатель, электрын эльэ хүсэн, ой модоной материалнууд, шэл, шифер — бүхыдээ 15 зүйлнүүд гадаадада эльгээгдэнэ. Нигээд харахада, екэнхидээ түүхэй эд харинн гүрэнүүдтэ худалдагдана гээшэ. Гол түлэб Монгол, Хитад, Япон, Корей, Венгри, Чехо-Словаки болон бусад гүрэнүүдтэй экономическа харилсаа холбоон тогтоогдонхой. Гадаадын оронуудтай суг хамтын 10 предприяти байгуулагдаа. Мүнөө тэдэнэр гол түлэб коммерческэ ажал ябуулга эрхилнэ. Гэбэшье предприятиин дүрим соонь үйлэдбэриин ажал ябуулга эрхилхээр хараалагданхай.

Л. Р. Бартунаев:

— Республикын бэеэ даанги байлга тухай декларацы бэелүүлэн, манай министерство бии болгогдоо гээшэ. Мүнөө министерство ажал ябуулгаяа үргэдхэжэ байна. Гэбэшье уласхоорондын экономическа харилсаа холбоо бэелүүлхэ үргэн эрхэтэй байгаа һаа, үрдамнай табигдаһан зорилгонуудаа ургашатайгаар дүүргэхэ һэмди. Министерство мүнөө гадаадада продукци эльгээхэ квотогуй байна. Верховно Соведэй үнгэрһэн сесси дээрэ хоёр шухала Хуули баталагдан абтаа. Энэмнай ямар Хуулинууд бэ гэбэл, Гадаадын экономическа ажал ябуулга тухай, Гадаадын инвестици тухай Хуулинууд болоно, Россин түбтэй харилсаа холбоогоо гуримшуулха хэрэгтэй.

Хэблэлэй түбые даагша А. Д. Бутуханов: — Районуудай захиргаанай дэргэдэ, жэшээлхэдэ, Хоридо гадаадын экономическа харилсаануудай таһаг байгуулагдаба. Нимэ таһаг байгуулга хэр ашаг үрэтэй гээшэб?

Л. Р. Бартунаев:

— Энээнние һайн ябадал гэжэ сэгнэхэ хэрэгтэй. Гэбэшье манай министерство районуудта өөрынгөө подразделени байгуулхагүй. Имагтал гадаадын экономическа ажал ябуулга гуримшуулха ёһотойбди. Үнгэрһэн жэлэй хүдэлмэрнин дүнгүүдые шэнжэлээбди. Тэрэнэй ёһоор, предприяти харинн гүрэндэ 1 тонно үтэгжүүлгэ эльгээжэ, 1,5—4 пуховик-хуүртиг абана. Энэмнай таарамжагүй гээшэ. Район экономическа ехэ хүсэ шадалтай байбал, нютагай захиргаан зохихо таһаг байгуулжа, бэеэ даагаад элдэб асуудалнуудые шиидхэхэ аргатай. Гадна томо предприятинууд иимэ таһаг бии болгожо эхилээ.

А. Д. Бутуханов:

— Ой модон республикын бүхы хүн зоной баялиг мүн. Тед энэ баялиг ашагладаг «Забайкаллес» концерн модо Япондо эльгээжэ, оёһэдынгөө хүдэлмэрилэгшэдтэ машина абана. Зондо хэрэгтэй эм дом, элдэб түхеэрэлгэнүүдые, эд бараа асархада, болохогүй гү?

М. Н. Ким:

— «Забайкаллес» концерн ганса өөһэдтөө абана бэшэ, мүн республикада зарим хубиинь үгэнэ. Хүн зоной эрилтэ хэрэглэмжэ хангахын тула нимэ эд бараа асарха хэрэгтэй.

Л. Р. Бартунаев:

— Энэ асуудал налогой ёһоор гуримшуулагдаха зэргэтэй. Үнгэрһэн жэлэй хоёрдохи хахад жэлэй туршада налог даруулжа, 110 миллион түхэриг тэдэнэр бюджедтэ оруулаа. Предприятинууд гадаадын экономическа харилсаануудые дуратайгаар тогтооно. Тиимэһээ элдэб хизаарлалта хэжэ, һаалта хэхэгүй хэрэгтэй. Бэеэ даанги байлгын ёһоор газар дайдынгаа баялигай эзэн болоһон байнабди. Гэбэшье Берховно Соведэй үнгэрһэн сесси дээрэ Россин Федерацийн Конституционно комиссийн секретарь О. Г. Румянцевай хэлэһэн үгые согсолходо, республика областьнуудтай адли эрхэтэй болохо байна. Тиин республикамнай уһан, агаар, хайр шулуунай эзэн боложо, бусад баялигуудная Россин мэдэлэй болохо бшуу. Энэ баялигайнгаа ёһотой эзэн зандаа үлэбэл, арга боломжонуудная үргэн байха һэн.

— Тамуужанай хүдэлмэри һайжаруулхаар юун хэгдэнэ гээшэб?

М. Н. Ким:

— Тамуужанай албан хадаа гадаадын экономическа ажал ябуулгын таһаршагүй хуби болоно. Энэ албан ниитэ нэгэн байха ёһотой. Гэхэ зуура республикануудай бэеэ даанги байлгые хараада абаха зэргэтэй. Тамуужанай техническэ арга боломжо тулюур байна. Мүнөө Монголой хилэ дээрэ тамуужанай шалгалта гарахын тула зон хэды ехэ сагаа гээнэ гээшэб. Тиимэһээ хилэ дээрэ хэдэн пунктнуудые нээхээр хараалнабди.

— Буряадай республика харинн гүрэнүүдтэй экономическа хэлсээ баталжа шадаха гү?

М. Н. Ким:

— Манай правительствын делегаци Монгол ошожо хэлсээ баталһан байна. Хитадай Арадай Республикатай хэлсээ баталхаар бэлэдхэлэй хүдэлмэри ябуулагдана. Буряадай республика Росси хоёрой хоорондо хэлсээнэй баталагдаһанай һүүлээр энэ хэлсээндэ гар табигдаха. США, Великобритани болон Италийн фирмэнүүд харилсаа холбоо байгуулха дуратай. Жэшээлхэдэ, Италийн фирмэ үнгэтэ, шэмэглэн гоёолгын шулуунуудые болбосоруулха дурадхалтай. Нимэ промышленность хүгжөөхын тула мүнгэ зөөри һомолхо, мэргэжэлтэдые һургаха байна. Тэдэнэрэй технологи дэлхэй дээрэ эгээл эрхим юм.

— Уласхоорондын харилсаануудые тогтоохын тула министерство юу хэнэб?

Л. Р. Бартунаев:

— Соёлой, эрдэм, техникын, залуушуулай, шажан мүргэлэй талаар харилсаа холбоон эхи захагүйгөөр байгуулагдагаг һэн. Мүнөө министерство нимэ материалнуудые суглуулжа, шэнжэлжэ байнхай. Монгол туургата арадуудай оюутадай фестиваль энэ зун үнгэргэгдэхэ юм. Энэ фестиваль үнгэрэхын тула мүнгэн хэрэгтэй. Анхан нимэрхүү фестивальнуудые үнгэргэхөөр мүнгэ гүрэн үгэдэг һэн. Харин мүнөө бюджет соо нимэ хэмжээ ябуулганнуудые үнгэргэхөөр мүнгэ һомолжо үгэлгэ хараалгданагүй. «Гэсэр» фирмэ спонсор болохо хүсэлэнтэй. Тэдэнэр мүнгэ олохын тула продукци гадаадада худалдаха ёһотой. Тезд квото үгтэнэгүй. Японой парламентын залуушуулай палатын делегаци манда айлшаар ерэбэ. Нигэжэ уласхоорондын харилсаанууд тогтоогдожо эхилбэ гээшэ.

Д. АМОГОЛОНОВ.

БУРЯАДАЙ ССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕ

БУРЯАДАЙ ССР-эй ГҮРЭНЭЙ РЕСПУБЛИКАНСКА БА МУНИЦ БОЛГОН АМЯАРЛАХА ГУРИМ

«Буряадай ССР-тэхи зөөри тухай», «Б нютагуудай өөһэдөө өөһэдыгөө хүтэлбэрил ряадай ССР-тэ предприятинуудые гүрэнэ ба үмсэлхэ тухай» Буряадай ССР-эй Хуу тэнүүдые бэелүүлэн, Буряадай ССР-эй нигэжэ **тогтооно:**

1. Тус тогтоолой хабсаргалтын «Респ ри» гэһэн хүсэнэг соо заагдаһан предприя ектнүүдые, али нэгэн балансда хабаатай, да мэдэлтэй байһанһаань дулдыдангүй, имагтал республиканска зөөридэ тэдэнин

2. Тус тогтоолой хабсаргалтын «Муни гэһэн хүсэнэг соо заагдаһан предприяти нүүдые, али нэгэн балансда хабаатай, мэдэлтэй байһанһаань дулдыдангүй, м ридэ тоолохо.

3. Буряадай ССР-эй Верховно Совед шидхэбэрэр республиканска зөөрийн ципиальна зөөридэ дамжуулагдажа бо ССР-эй Министрүүдэй Соведэй тогт объектнүүд дамжуулагдаха.

4. Тус тогтоолон 3-дахи пункт соо за нүүдые дамжуулга доодо шатын арад Соведүүдэй Гүрэнэй зөөрие хүтэлбэрил дай ССР-эй гүрэнэй комитедтэ үгэһэн ёһоор бэелүүлэгдэхэ. Гүрэнэй зөөрие т лаар Буряадай ССР-эй гүрэнэй комитед нуудай бүридхэлдэ абтаһан үдэрһөө хой болзорто Буряадай ССР-эй Верховно Со тэдэнние хаража үзөөд, эсэсэй шиидхэбэ

Хэрбээ хоёр һарын болзорой үнгэрһэн хэбэринүүдэй абтаагүй һаань, арадай деп дүүдэй дурадхалнууд хангагдаһанда то хал оруулһан арадай депутадуудай Со реэр эдэ объектнүүдые зөөри болгон абат

5. Ямар нэгэн албан зургаанда мэдэ дулдыдангүй, хүн зоьние ажаһуудалай т худалдаа наймаанай ба ниитын эдеэ х тинууд болон объектнүүдые (предприя зургаануудай газар дээрэ оршодог Совед газар дайда дээрэнь оршодог Совед ба муниципальна зөөри гэжэ тоолохо.

6. Республиканска ба муниципальна лагдаһан предприятинууд болон объ ябуулгые гуримшуулгада засагай ба х торіальна зургаануудай хабаадаха гу Дүрим Буряадай ССР-эй Министрнүүдэй нэгэдэхи кварталда баталха ёһотой.

7. Тус тогтоолой, зөөрие үмсэлхэ маар, Буряадай ССР-эй Верховно Совед даар тогтоогдоһон эрилтэнүүдэй ёһоор т гон дамжуулагдаһан объектнүүдые үмсэ хэрэгые арадай депутадуудай нютагай хиргаануудай гулваанарта даалгаха. вительстваар тогтоогдоһон гуримаар хэр бэелүүлэгдэнэн тухай тоосоонуудые байха.

Амяараа объектнүүд гү, али бүлэг заагдаһан нормативна документнүүдээр рине үмсэлэлгын эрилтэнүүдые ба онсо дые гүрэнэй засагай ба хүтэлбэриин дай дүүргээгүй ушарта, эдэ объектнүүд зөөри болгогдон түлбэригүйгөөр заатагүй Гүрэнэй зөөрие хүтэлбэрилхэ талаар гүрэнэй комитет тус объектнүүдые үм тоохо.

8. Монополидо эсэргүү политикын, шэнэ байгууламжануудые дамжэхэ тал рациин гүрэнэй комитедэй Буряадай т равленитэй зүбшэн хэлсэжэ, эд бараа хангалгын) дэлгүүр дээрэ онсо булюу тинуудые муниципальна зөөри болгон дурадхал Буряадай ССР-эй Министрү лан абаха.

9. Энээнэй урда тээ гүрэнэй зөөрие гаха талаар министерствэнүүдтэ ба б үгтэһэн этигэмжэ түлөөлэлгэнүүд тус абтаһан сагаа хойшо хүсэеэ буураха.

Буряадай ССР-эй газар дээрэхи гүрэ дээ байлгаха эрхэтэй гэбэл:

— Гүрэнэй зөөрие хүтэлбэрилхэ ССР-эй гүрэнэй комитет—республикан ектнүүд тушаа;

— муниципальна зөөрие хүтэлбэрил ской, районно комитедүүд—тэдэнэй ектнүүд тушаа.

Буряадай ССР-эй Госкомимущество предприятинууд тушаа нимэ этигэмжэ Буряадай ССР-эй министерствэнүүд б нуудта үгэхэ эрхэтэй;

— Буряадай ССР-эй хуулитай зохи ятинуудай хүтэлбэрилгэшэдтэй хэлсэн

— Россин Федерациин ба Буряадай эрилтэнүүдтэй зохилдуулан, предприя дые баталха;

— зөөри арендэдэ үгэхэ хэлсээнүү зөөри хэрэглэлгэтэйгээр предприятинуу гуулгын хэлсээнүүдэй проектнүүдые б

10. Гүрэнэй зөөрие хизаарлаха т лоор тогтоогдоһон гурим урда тээнь г һан, хуулин ёһоор эрхэтэй ба х хубиин зөөри болгогдоһон объектнүүд мүн тэрэшэлэн гадаадын гүрэнүүдэй эмхинүүдэй зөөри тушаа хэрэглэгдэхэ

11. Газарай харилсаанууд тушаа, м эй гүрэнэй бюджедэй мүнгэн зөөреэр лагдаһан объектнүүд, мүн Россин Ф бусад документнүүдээр ба уласхоорон гуримшуулагдадаг Буряадай ССР-эй дуур байдаг объектнүүд тушаа тус хэгүй.

12. Тус тогтоолой бэелүүлгын х Бюджедэй, финансын ба экономическа Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй

Буряадай ССР-эй Верховно Сов

Л.

Улаан-Үдэ хото,
1992 оной февралиин 11.

Дэлгүүрэй оршондо түрэһэн бодолнууд

БУРЯАД ОРОНОЙ ҮНГЭТЭ ШУЛУУНУУД

Хоморой шухаг, үнгэтэ, шэмэглэн гоёолгын, шулуунууд дэлхэйн олон гүрэнүүдтэ үргэнөөр хэрэглогдэдэг гээшэ. Энэдхэг, Непал болон бусад оронууд минеральна баялигуудаа худалдажа, бюджедтээ горитой ехэ мүнгэ оруулдаг юм. Мүнөө дэлгүүрэй экономикын үедэ эдэ шулуунуудые болбосоруулха промышленность хүгжөөхэдэ, тон ехэ ашаг үзэтэй байха. Ашагта малтамалнуудай хэбтэшэнүүдые ашаглаха талаар энэ һонирхолтой хэрэгые бэелүүлхын тула зохихо эрдэм мэдэсэтэй, эдэбхи үүсхэлтэй байхаа гадна үсэд нэтэрүүгээр эмхидхэлэй хүдэлмэри ябуулха шухала гэжэ һанагдана.

Манай Буряад орон нефрит, агат, агальматолит, амазонит болон үнэ сэнтэй үнгэтэ бусад шулуунуудаар баян юм. Республикын газар дайдада хадын болорой 15, исландска шпадай 7, флюоридай 150 шахуу хэбтэшэ элирүүлэгдэнхэй. Үнгэтэ, шэмэглэн гоёолгын шулуунуудай 56 хэбтэшын арбаниинь ашаглахаар, 22-тонь шалгалта-туршалгын хүдэлмэрин хэхэ хэрэгтэй гэжэ дурадхагдаһан байна.

Минеральна шухаг түүхэй эд хэрэглэхэ дурадхал нэгэтэ бэшэ 1960-аад онуудай эсэстэ, 70-аад онуудай эхеэр Буряадай Эрдэмэй түбэй хүдэлмэрилэгшэд оруулаа һэн. Эдэ жэлнүүдтэ зарим хэбтэшэнүүдэй үнгэтэ, шэмэглэн гоёолгын шулуунуудые тэдэнэр суглуулжа эхилэн юм.

Үнгэтэ шулуунууд гурбан томо бүлэг болгон хубаарилагданхай: мүлин шэмэглэлгын, алтан ба мүнгэн зүйлнүүдые хэхэдээ хэрэглэлгын, элдэб эд хэрэгсэлнүүдые бүтээлгын. Түрүүшын бүлэгтэ берилл, аметист, кварц, топаз, гранат ороодог. Тэдэнэй ювелирнэ шэнжэ шанарынь тусхайта технологическа ёһоор шэнжэлэгдэжэ үзэгдөөгүй юм. Зүүн-Саяанда, республикын урда зүүгтэ, Хойто-Байгалай райондо берилл-нүүд олдонхой. Ехэ гаргашагүйгөөр, бэлээр ашаглагдаха хэбтэшэ республикын урда зүүгтэ оршоно. Сэлэнгын районой һүүгтэй һуурин-һаа хойшо 1,5 километр газаарта альбитизированнэ пегматит олдонхой. Хэбтэшын утань гэхэдэ, 150-аа 300 метр хүрэтэр болодог. Пегматит соо берилл-эй сэнхир хүхэ-ногоон үнгэтэй кристаллнууд дайралдадаг юм. Тэрэнэй хэмжүүр 10×3 сантиметр хүрэдэг байна. Хойто-Байгалай районой Абчанды голой бассейндэ сэнхир хүхэ берилл-эй кристаллнууд олдоо һэн. 3—7 сантиметр хэмжүүртэй берилл-эй кристаллнуудтай пегматидууд Борьеогой шэлэнүүдтэ олдонхой. Гэбэшье тэрэнэй шэнжэ шанар тусхайтаар шэнжэлэгдээгүй байһаар.

Ключи һуурында дүтэхэнэ аметист, Хүйтэнэй хажуудa кварц олдожо, тусхай шалгалта хэһэнэй ёһоор, шанарынь муушаг байшоо. Катера гол шадар—шара топаз, Ивалгын дасан шадар гранат бии гэһэн мэдээн бии. Гэхэ зуурэ эдэ бүгэдэ тусхайтаар шэнжэлэгдээгүй юм.

Хоёрдохи бүлэгэй тоодо ородог шулуунууд баһал Буряад орондо дайралдадаг. Энэ ямар шулуун бэ гэбэл, амазонит, нефрит, родонит, наран шулуун, халцедон, малахит болоно. Хойто-Байгалай, Баргажанай районуудта, Зүүн-Саяанда амазонит бэдэрэгдэжэ олдоо һэн. Баргажанай, Хойто-Байгалай районуудтахи амазонит ногоон үнгэтэй юм. Зүүн-Саяанай Шагайта-Гол шадархи амазонит сэнхир хүхэ-ногоон үнгэтэй. Ленинградай «Цветные камни» гэжэ трестын мэргэжэлтэдэй шэнжэлэһэнэй ёһоор, алтан, мүнгэн зүйлнүүдые хэхэдэ энэ шулуу хэрэглэжэ боломоргай байна. Теэд энэ хэбтэшэ хүрэжэ ошохонь холо газарта оршоно. Нефрит Зүүн-Саяанай түбтэ үнинэй бэдэрэгдэжэ олдоһон юм. Олон геологууд энэ хэбтэшые шэнжэлһэн байна. Тэрэнэй ёһоор Саяанай нефрит шэнжэ шанарааараа дэлхэйн эгээл эрхимүүдэй тоодо ороно. Мүнөө Эрхүүгэй «Цветные камни» гэжэ трест гадаадада гаргаха зорилготойгоор энэ хэбтэшэ ашаглажа эхилээ. Подикат тосхонһо урагшаа 8—9 километр газарта Икат гол шадар родонит бии юм. Элдэб зүйлнүүдые бүтээхэдэ энэ шулуу хэрэглэжэ боломоргэжэ зарим мэргэжэлтэд тоолодог. Теэд тус хэбтэшын шулуунай шэнжэ шанар һайнаар шэнжэлэгдээгүй. Гэбэшье Ураалай шулуу һиилэжэ, дарха хэдэг хүнүүд родонидые үндэрөөр сэгнэдэг байна. Үнгэрэгшэ зуун жэлдэ Уточкина һуурин шадар наранай шулуун олдожо, мэдээжэ болоо һэн. Энэ хэбтэшые Фидлер бэдэржэ олоһон түүхэтэй. Академик А. Е. Ферсман 1915 ондо тус хэбтэшэ харахадаа, үндэр сэгнэлтэ үгэһэн гэдэг.

Витимэй хадануудай урда зүүгтэ халцедон бии юм. Тэрэнэй хэмжүүр 20—30 сантиметр хүрэдэг. Халцедон ягаабтар, боро-хүхэ, хүхэ хүрин-улаан үнгэтэй байдаг. Тэрэ һайнаар мүлигдэдэг һэн тула элдэб зүйлнүүдые бүтээхэдэ таатай зохид юм. Ярруунын аймагай Романовка, Гүндэ һуурин шадар халцедоной хэбтэшэ олдонхой. Эдэ хэбтэшэнүүд һайнаар шэнжэлэгдэнхэй бэшэшье һаа, боро-хүхэ, шара болон бусад һайхан үнгэтэй гэжэ мэдээжэ болонхой. Хүнүүдэй хэлэһэнэй ёһоор, Удэ голой зүүн багта, Түгнын талада иимэ шулуун бии ха, Озернын полиметаллнуудай хэбтэшэдэ дүтэ шадар оршоһон Гундуй гэжэ участогта малахит олдонхой. Байгалай урда зүүгтэ лазурит олдоһоор үнинэй болоо. Гадна Зэдын райондо, Хамар-Дабаанда лазурит бии гээшэ.

Элдэб эд хэрэгсэлнүүдые бүтээхэдэ хэрэглэгдэхэ шулуун республика соо элбэг юм. Тэдэнэй тоодо агальматолит, серпентинит, графит, глиеж, үнгэтэ эффузивууд болон бусад ороно. Агальматолит Зүүн зүгэй арадуудай дунда дуратайгаар хэрэглэдэг шулуудай нэгэн юм. Манай республикын газар дайдада тэрэ үнинэй олдожо, үргэнөөр мэдээжэ болоһон юм. Эрдэмтэд Г. М. Пермикин, А. Е. Ферсман Зүүн-Саяанда, Сэлэнгын Даурида агальматолидай хэбтэшэ бии гэжэ тэмдэглэһэн байдаг. Улаан-Удэһээ 135 модоной зайда Хүрбэ голой бассейндэ оршоһон Быцхэ-Шэбэрэй хэбтэшэ эгээл томонь болоно. Агальматолит ехэ зөөлэн (хутагаар отологдодог) шулуун. Энэ шулуугаар Грециндэ статуя, Зүүн зүгэй сорнуудта дасан хиидүүд, бурханай дүрэнүүд, гарэй бэлэгүүд һиилэгдэжэ хэгдэдэг һэн. Быцхэ-Шэбэрэй хүндыдэ боролаан, ягаан болон бусад һайхан үнгэтэй иимэ шулуун дайралдадаг. Г. Д. Косиновой хүтэлбэри дороо Буряадай геологийн управлени 1961 ондо гурбан томо агальма-толит эндэ олоо һэн. Агальматолидай нөөсэ 22 мянган тонно гэжэ сэгнэгдэнэ. Олон мэргэжэлтэдэй тодорхойлоһоной ёһоор, элдэб хүшөөнүүдые, скульптурна, ювелирнэ зүйлнүүдые бүтээхын тула хэрэглэхэдэ, тон таатай юм. Агальматолидай хэбтэшын хажуугаар үнгэтэ мраморнууд олдонхой. Тэрэнэй нөөсэ гэхэдэ, 1,5 миллион кубометр болоно. Үнгэтэ мраморааар байшангууд шэмэглэн гоёогдодог гээшэ. Жэшэлхэдэ, ороной иинслэл хотын олон байшангууд, Москвагай метрополитенэй станциннууд энэ шулуугаар шэмэглэгдэнхэй. Графит һиилэжэ, элдэб зүйлнүүдые бүтээхэдэ болохо байна. Скульптурын түүхэдэ түрүүлэн И. П. Алибер Бата-Голой графит хэрэглээ һэн. Тэрэнэй бүтээһэн зүйлнүүдэй выставкэ олон медаляар тэмдэглэгдэһэн байдаг.

Амазонидай гранит ехэ гоё, барилгын бүхэ материал юм. Нюдэнэй харасада зохид, сайбар но оон үнгэтэй. Республикын газар дайдада иимэ шулуунай хэбтэшэ олон. Гэбэшье олонхинь промышленна түбүүдһээ холо оршонхой. Тэдэн сооһоо Бүтүү-Зэдын хадануудтахи хэбтэшэдэ хүрэжэ ошомоор. Үбэлдөө трактораар ябажа, энэ хэбтэшэ ошохо харгы бии.

Баруун Забайкалида үнгэтэ эффузивууд ехэ элбэг. Ара-Хэрээтын хэбтэшэ эгээн томонь гэжэ тоологдодог. Улаан-Удэ—Охин-Булаг гэһэн харгыһаа 4 модоной зайда тэрэ оршоно. Эндэ туф, андезитова порфиридэй агломерат, трахидай порфирит, диабазууд бии. Эдэ эффузивуудые хэр хэрэглэжэ болохые. Г. Д. Косинов шэнжэлээ һэн. Тиин элдэб зүйлнүүдые бүтээхэдэ агломерат хэрэглэжэ боломоргай байгаа гэжэ шэнжэлгын дүнгүүд харуулаа бэлэй. Лабораторна туршалгын ёһоор, тэрэ нилээн бүхэ шулуун байгаа. Тэрэнэй нөөсэнүүд гэхэдэ, 32 миллион кубометр болохо. Бэшүүр, Тамир голнуудай эхин багта үнгэтэ эффузивууд бии гэжэ В. А. Новиков тэмдэглэһэн байдаг. Бэшүүрэй эффузивууд ягаан, хара-ногоон үнгэтэй. Энэ шулуу мүлихэдэ, ехэ гоё угалзанууд бии болодог юм.

Республикын газар дайдада мраморай хэбтэшэ олон. Гол түлэб цементын промышленностьда хэрэглэхээр тэрэнэй шэнжэ шанар шэнжэлэгдэдэг һэн. Шэмэглэгын талаар шэнжэлэгэ хэхэ хэрэгтэй. Мыссовая станциннаа 3 модоной зайда мрамортой избёосхын хэбтэшэ бии. Тэрэнэй утань хэдэн километр болодог. Энэ хэбтэшэ экономическа райондо, түмэр замнаа холо бэшэ газарта оршоно. Хамар-Дабаанай зүүн-хойто хадануудта, Баргажанай районой Максимиха, Шаманка һууринуудһаа дүтэхэнэ, Кика гол шадар мрамор бии юм. Зүүн-Саяанай Хужир-Тала голой баруун эрьедэ гоё үнгэтэй мрамор олдонхой. Скульптура хэхэдэ, таатай зохид мрамор эндэ бии.

Химиин үнэтэй түүхэй эд болохо флюоридай 150 шахуу хэбтэшэ республикада тоологдоно. Фторой, кремне-фторой соединениннуудые, металлургическа үйлэдбэридэ хэрэглэгдэдэг флюс абахын тула тэрэ гол түлэб хэрэглэгдэнэ. Гэбэшье химиин түүхэй эд болохо флюоридай томо хэбтэшэ олдоогүй байһаар. Флюорит хэрэглэхэ үшөө нэгэ арга бии. Тэрэнэй гоё үнгэтэй кристаллнууд гоё һайханайнгаа талаар үнэтэ шулуунуудһаа юугээршье дутахагүй байха.

Иимэ үнгэтэ, шэмэглэн гоёолгын элдэб шулуунуудай олон хэбтэшэтэй хадаа шулуу малтан абаха, шэмэглэлгын хабтагайнуудые үйлэдбэрилхэ, скульптурна зүйлнүүдые, гарай бэлэгүүдые бүтээхэ томо предприяти республика соо барихэ аргатай байнабди. Иимэ үйлэдбэри гаргашаяа тэхэрюулжэ, ехэ ашаг олзотой предприяти болохо жэшээтэй. Гадна энэ зүйлөөр өөһэдыгөө бэшэ, мүн СНГ-тэй областьнуудые, республикануудые хангаха, гадаадада худалдажа, валюта абаха байна бшуу.

Ц. ОЧИРОВ,
геолого-минералогийн эрдэмэй доктор.

Соткиковын тепличнэ комбинадай нэгэдэһэнээ хойшо Галина Алексеевна Днепровская эндэ ажалладаг юм. Тэрэ огородой эдеэ тарижа үргүүлха талаар даабаряа жэлһээ жэлдэ үлүүлэн дүүргэдэг.

Үнэн сэхэ ажалаараа нүхэдтөө хүндэтэй болонхой. Олохон залуу басагадые мэргэжэлдээ һургаа.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Г. А. Днепровская.

Ц. ЦЫРЕНЖАПОВАЙ фото.

ДҮНГҮҮДЫЕ СОГСОЛБО

Һаяхан Хурамхаанай районой арадай ажахын бүхы һалбаринуудай хүдэлмэрилэгшэд сугларжа, үнгэрһэн жэлэйнгээ ажалай дүнгүүдые согсолбо. Мүн баһа байгша оной гол зорилгонууд, тэдэнние бэелүүлхэ арга боломжонууд хараалагдаа.

«Районой колхоз, совхозуудай болон агропромой эмхи зургаануудай үнгэрһэн жэлэй үрэ дүнгүүд, 1992 оной зорилгонууд тухай» асуудалаар районой агропромышленна нэгэдэлэй түрүүлэгшэ В. В. Бубнов элидхэл хэбэ. Районой промышленна предприятинуудай, хүн зоннине хангалгын эмхинүүдэй хүдэлмэриин дүнгүүд тухай райсоведэй түрүүлэгшын орлогшо З. Г. Ширеторов хөөрэжэ үгөө. Харин транспортын, хэлхеэ холбооной, худалдаа наймаанай хүдэлмэрилэгшэдэй ажалай дүнгүүд тухай райсоведэй түрүүлэгшын орлогшо А. П. Будунов хэлээ,

Эдэнние согсолон харахада, үнгэрһэн жэлэй дүнгүүд һайн гэхын аргагүй. Бүхы орон, республика соохидоо адли, продукци үйлэдбэрилгэ ургабагүй. Гэбэшье эндэ хараалагдаһан үялганнуудаа дүүргэһэн, үлүүлһэншье коллективүүд бии. Эдэнэй жэшээ бүгэдын анхаралда табигдажа, олоной зүгһэ, дэмжэгдэһэн байна. Тэдэнэр ажалай мүрысөөндэ илаһанда тоологдожо, мүнгэн шангуудаар шагнагдаа.

Гэхэтэй хамта элидхэлтэй болон үгэ хэлэһэн Аргадын совхозой директор Г. Б. Шотхоев, Дээдэ-Баргажанай ой модоной ажахын директор Л. Г. Кривошеев, Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой отделениие эрхилэгшэ Б. Г. Бадмаев, леспромхозой ахамад инженер С. И. Борисов болон бусад мүнөөнэй байдалда ажалаа яажа ябуулха, үнэ сэнгэй яаха аргагүйгөөр дээшэлһэн үедэ яажа ажамидарха тухай һанаагаа зобожо байһанаа мэдүүлбэ. Үглөөдэр юунэйшье болохые мэдэхын аргагүй байһыень олон зон тэмдэглээ.

Энэ суглаанда хабаадагшад районойнгоо бүхы ажалшадта хандаһан Хандалгабэшэг баталан абаба.

Г. ОЧИРОВ.

НЮТАГАЙНГАА СОВЕДЫЕ ҮЛӨӨБЭ

Дабаатын сомоной Соведэй эээлжээтэ сесси үнгэргэгдэбэ. Тус сесси дээрэ Дабаатын нютагай захиргаанай гулваа һунгагдаһан байха юм. Энэмнай хэн бэ гэхэдэ, Валерий Дондукович Бошигтуев болоно.

Сомоной Соведэй депутадууд Б. С. Бальчиндоржиев, А. Н. Сапожников, Б. Т. Чимитов, Н. И. Тулохонов гэгшэд нютагай Соведые, мүн депутадуудай эрхэ түлөөлэлгые болюулха гэһэн дурадхалые огто буруушаажа, дэлгэрэнгы үгэ хэлэһэн байха юм.

Асагад нютагые Первомаевска сомоной Соведтэ, Хуушан-Онохойе Онохойн поссоведтэ оруулха гэһэн мэдүүлгэ дээрэ Дабаатын сомоной Соведэй түрүүлэгшэ нүхэр В. Ц. Баторов тогтожо үгэ хэлэхэдээ, тус һанамжые буруушаажа байһанаа мэдүүлээ һэн. В. Ц. Баторовай энэ һанамжые бусад депутадуудшье дэмжэһэн байна.

Тиин депутадууд тус сесси дээрэ нютагайнгаа сомоной Соведые үлөөхэ, депутадуудай эрхэ түлөөлэлгые болюулхагүй гэһэн шиидхэбэри абаһан байна.

Б. БАИРОВ.

АРГА БОЛОМЖОЁО ЭЛСҮҮЛЫТ

Ербановай нэрэмжэтэ совхоз-техникумэй директорэй орлогшо Сергей Александрович Дуднигтай һүн тухай хөөрэлдэхэдэмнай, балайшье һайшаамаар юумэ үгы һэн. Үбһэ, тэжээлэй яһала элбэгшье байхадань, үнгэрэгшэ жэлдээ ажахы түсэбөө дүүргэжэ шадаагүй.

16 мянган центнер орооно таряа хуряагаа. Монголноо хэлсээгээр 500 тонно таряан асаргдаа. Андалдаанай гуримаар Украинаһаа 6 вагон орооно асаруулаа. Тэрээнһээ гадна хэды нэгэн үбһэн, силос нөөсэлэгдэнэн байгааб? Зоотехнигүүдэй хөөрэгөөр бодоходо, үөлэйшье үедэ һү һаали нэмэжэ боломоор байһан аад, шадагдаагүй һэн. Энэ үбэлдөө ямаараар гарасалдажа байна хаб?

— Үнгэрөөшэ жэл энэл үедэ 40 процентээр дээшээ һүн һаагдаһан байгаа. Мүнөө жэлдэ холимол тэжээл багадаа. Февралиин эхинһээ тэрээгээр гансал тугалнуудаа эдеэлүүлиэбди.

Энэньшье мэдээжэл шалтаг юм ааб даа. Һүнэйнгөө доошолжо эхилхэдэ, мэргэжэлтэд ходол холимол тэжээлгүйбди гэлдэгшэ гүб даа.

Үбэлэй эхинһээ һаагдадаг үнеэдтэ холимол тэжээл 1—1 килограмм үгтэһэн ха юм. Һаагдаһан литр һүнэйнь түлөө 300 граммаар нэмээгдэдэг байгаа. Баһа үбһэ, һолоомо, бурдуугынь бү мартая. Эдээгээр бодоходо, үнеэн бүриһөө адагынь 10 килограмм һү һаамаар тэжээл үгтэдэг байгаа гээшэ.

Эдэ үдэрнүүдтэ энээнэй хахад хэмжээндэ шахуу һүн һаагдана.

Дээдэ-Саянтын фермэдэ холимол тэжээлэйнгээ дуу-һахатай сасуу үнеэн бүридэ 3-най орондо 5 килограмм үбһэ үгэжэ эдилээ.

— Фермэмнай 7—8 центнерһээ дээшэшье һү һаажа боломоргоо. Тэжээл тараадаг түхеэрэлгымнай голынь хухаршоод, заһуулха гэхэдэ, запас частьнууд олдоногүй, ядалдажал байнабди,— гэжэ фермые даагша Мария Иосифовна Андреева хөөрөө һэн.— Саашадаа инмэрхүүгээр хүдэлмэрилхэ болоо һаа, баһал энэ жэлэймнай түсэб дүүргэгдэхэгүй. Үбһэ тэжээл хэдышье нэмээхэдэмнай, һү һаалинин нэмэжэ байнаниинь харагданагүй. Нэмээшье һаа, холимол тэжээлгүйгөөр һаагдаһан һүн тоһолиг бэшэ, уһабхи байдаг ха юм. Тезд юумын шанар тухай мартажашье байна бэшэ аалди даа,— гэжэ Мария Иосифовна шаналангяар хөөрөөгөө дүүргээ һэн.

Хэды шэнээн һүн тушаагдана гээшэб гэжэ харахада нимэрхүү

Эрдэм һураалсалай шэнэ шатада

ХУУШАН МОНГОЛШО БАГШАНАР БЭЛДЭГДЭБЭ

...лаан хуушан монгол ...ургаха хахад жэлэй ...ургэшэдһээ гүрэ...лта абаха комис...үүн болохо хүндэдэ ... Ага нютагаараа ...үзэб.

...гүрые Агын округой ...ралсалай таһаг Мон...дэм һураалсалай ми...той халсээ хэжэ, ...хиргаанай орлогшо С. Жаповай түһалам...ахидхэһэн байна. ...гаал, Согто-Хангил, Хара-Шэбэр, Зүд-...ндалдали, Тугшан, Үзөөн, Хүнхэр, Сагаан Уула, Са-...Дөгөй гэхэ мэтэ ...ахин нютагуудһаа ...ахин шатын һур-...багшанар Ага һуу-...гшаржа, энэ курсада ... Тиихэдэ Улаан-...хотойо үригдаха ...ндсэрэнгийн Жан-...гжэ дээдэ һургуу-...жалдэ багшалһан, ...дэнэй учебнигуудэй ...ндэ дунда һургуулийн ...Цэдэгма гэгшэд ...заагаа. Эдэнэрэй ...лөөрөө заадагшье ...ншанар һураншанар...ла үгээ ойлголсо-...ха. Ядалдабал, ...итературна хэлэнэй, ...ргэнүүдые хэрэг-...йгаабди гэжэ баг-...ерэнэ.

...нэр хахад жэлэй ...ниимэ предмедүүдые ...Хуушан монгол хэ-...тихэ ба грамматик-...ө час. 2. Хуушан ...хэн дээрэ хэблэг-...йолгуудые уншал-...ө час. 3. Хуушан ...дэнэй бэшэгэй ду-...28 час. 4. Хуушан ...нэй графика — ...5. Һураалсалай эл-...хөөлөго — 96 час.

...лгалтын «Хуушан ...лэн» гэһэн темээр ...ха харюусаха шал-...ааа. Заагдаһан бу-...ндүүдээнь 3 асуу-...ө бүхэндэ оруулаг-...энь, «тийн ялгал, ...ах нөхцөл, тэдгээ-...ийн ба хамта би-...лгай ба битуу үе», ...ийн нөхцөл» гэхэ ...далнууд һэн. Бэ-...лгалтань диктант ...кстые багшын му-...онгол хэлээр уншаа-...студентнэр тэрэнии-...ан хэлэндэ оруул-...ө ёһотой һэн. Дик-...ойон мэдүүлэлнүүд-...ийсшээ нимэ: «Мон-...Нууц товчоонд» их ...ватар хүнийг «гүр-...ар зуттүүлдэг гуд-...хүчтэй, гүнжин үх-...ө идэвэг цадахгүй ...й хүн» хэмээн пра-...ин дүрсэлжээ».

...болон бэшэмэл шал-...ааа гадна, «хуу-шан монголоор уншалга» гэһэн шалгалта байгаа. «Ойун түлкигүр сургал», «Тодорхой толи кэмэкү сургал», «Сэдкил-и амарагагчи сургал», «Арад-и тэджигэгчи рашийан-у дусул шастир», «Чинггис-үн эр-э хойар загал-ун тугуджи» гэхэ мэтэ хуушанай зохёолнуудһаа хэһэгүүдые уншаад, өөрынгөө үгөөр тайлбарилан хөөрэхэ ёһотой байба.

Жанчивдорж багша бидэ хоёрһоо гадна, шалгалта абаха комиссида нимэ хүнүүд оролсоо: Ц. Г. Намсараева — Агын округой эрдэм һураалсалай таһагые даагша (комиссийн түрүүлэгшэ), Ж. Т. Тумунов — Агын округой эрдэм шэнжэлгын лабораториие даагша, педагогикын эрдэмэй кандидат, Б. Б. Намсарайн — хуушан монголшо багша, Т. Ц. Дашцыренов — хуушан монголшо багша, Д. Р. Доржижапов — эрдэм һураалсалай федеральна советдэй гэшүүн, Б. О. Очирова — эрдэм һураалсалай таһагай инспектор. Бидэ бүгэдын нэгэн дуугаар сэгнэһэнэй ёһоор, шалгалта барилһан 21 хүнэй динлэнхи олонхинь хуушан монгол хэлэндэ ехэ һайнаар һураһан байжа, «һайн» ба «онсо һайн» гэһэн тэмдэгүүдтэ хүртэбэ. Хуушан монголоор самбар дээрэ гоё һайханаар, түргэнөөр аржыса бэшэжэ байжа, биледэйнгээ асуудалда харюу үгэхэһөө, хуушан номуудһаа, тэрэ тоодо модон барай номуудһаа хэһэгүүдые хуушан монголоор даржаганаса уншахаһаа гадна, бидэнэй һураһан олон нэмэлтэ асуудалнуудта студентнэр яһала һайнаар харюусаһан байна. Тиин шалгалтаяа хоёр үдэр соо нилээд нэтэрүүгээр һуужа дүүргээбди.

«Хуушан монгол хэлэнэй дунда һургуулиин багшын нэрэ зэргэ олгогдобо» гэһэн гүрэнэй шалгалтын комиссийн шиндхэбэриин бэшэгдэһэн дипломууд курса дүүргэгшэдтэ барюулагдаа.

«Буряад-Монгол» гэһэн түүхэтэ нэрэеэ бусааха, хуушан монгол бэшэгээ һэргээхэ, бүхы монгол туургатантаяа харилсаа холбоогоо үргэдхэхэ гэхэ мэтэ манай «Буряад үнэн» газетэдэ зүбшэгдэһэн асуудалнууд Агын мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдтэшье, илангаяа «Толон» һониндо үргэнөөр хэлсэгдэдэг байна. Һаеы гэр, харшынтай дэн, аргаа түлишэ гэхэ мэтэ хуушанайнгаа зүйлнүүдтэ бусахаяа болиһон хадаа хуушан монголыешье олон зондо һургаһанай үлүү гэхэ хүнүүдэй байбашье, олонхи хүнүүд дурсагдаһан дурадхалнуудые дэмжэдэг байна. Тиимэһээ агынхидай Ара болон Үбэр Монголтоёо нилээд нягта харилсаатайгаар хуушан зүйлнүүдээ һэргээжэ байһаниинь һайшаалтай. Юундэб гэхэдэ, энэмнай урданай заншал юм. Урдань Бээжэн, Үргөө гэхэ зэргын хотонуудта хэблэгдэһэн номууд Агада үргэнөөр уншагдадаг, Агын суута дасангуудта тиимэл номууд хуушан монгол хэлэн дээрэ барлагдадаг байһан гэшэ.

Мүнөө монгол туургатанаараа ушархадаа, монголшолһон хэлэн дээрэ ярилдаг болонхойби. Монгол хэлэнүүдһээ ниитын эгээн олон үүргэтэй, гүрэнэй хүсэтэй хэлэн болоһон халха-монгол хэлэн монгол арадуудай хоорондоо харилсаха улаасхоорондын хэлэн болохо таамтай. Тиимэһээ Агын ниитын мэдээсэлэй хэрэгсэлнүүдтэ нилээд олон монгол үгэнүүд хэрэглэгдэдэг болонхой. Жэшээнь, олоной һонирхол ехээр татадаг болоһон «Толон» газетэдэ иимэ үгэнүүд ород тайлбаритайгаар хэрэглэгдэнэ: зарлиг (указ), хороон (комитет), хуйбалдаан (путч), тойрог (округ), ягшамал номнол (догмо), тайзан (сценэ), хаяг (адрес), шуудан (почто), хүндэ сурталтан (бюрократия), ниигэм (общество), дугаар (номер), сэтгүүлшэн (журналист), сурбалжалагша (корреспондент), арадшалагшад (демократы), юрэнхылэгшэ (президент). Гэхэтэй хамта мүнөөнэй буряад литературна хэлэнэй дүримүүд тэндэ һайнаар барилталагдана.

Юрэ агынхид шэнэ байдалда шэлжэлгын үедэ яһала үүсхэлтэйгээр ажаллана, ажаһууна гэхээр. Жэшээнь, Агын гудамжануудта буряад дэгэлтэй басагад, бэрээдүүд олон ябана. Зарим колхозуудта хасаг эмхинүүд байгуулагдана. Тэдэнэр ямар зорилготойгоор эмхидхэгдэнэб гэбэл, зоной аюулгүй байдал сахиха, нютаг оронойнгоо баялигуудые элдэб ерүүлнүүдһээ хамгаалха монсогор хүсэн нютагуудта байха ёһотой гэнэ.

"Һүүл даруулан хэлэхэ юумэн гэхэдэ, Жанчивдорж багша хэшээлнүүдэйнгээ үндэһөөр хоёр ном зохёожо байна. Тэндэхи дэбтэртэнь хуушан монгол хэлэнэй грамматика, бэшэгэй дүрим гэхэ мэтэ зүйлнүүд буряад зондо хараатуулан үгтэхэ. Хоёрдохинь — уншаха ном болоно. Тэндэ хуушан зохёолнуудһаа хэһэгүүд үгтэнэ. Эндэнь ойлгогдохогүй үгэнүүд буряадаар тайлбарилагдаха болоно. Энэ ажалаа дүүргэхэдээ, Буряад орон абаашахаб гэнэ. Манай хэблэлэй газарнуудай тэрээндэнь гуһалаа һаань, ехэл һайн бэлэй.

Юрэ хэлэхэдэ, агынхиднай хууша монгол хэлэ шудалалтые нилээд даамайгаар, зүбөөр эхилжэ байна гэжэ тэмдэглэлтэй.

Л. ШАГДАРОВ,
хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор.

Публицистикэ

АЛТАН ДЭЛХЭЙН ЖАМА ЁҺООР

АЛТАН дэлхэйн жама ёһо, арад бүхэнэй хуби зояанһаа эхилээд, юртэмсын эрьесэ соо «тамаржа» ябаһан бидэнэй боро юрьеэнэй ажабайдал хүрэтэрээ хуушан болон шэнэ жэлнүүдэй хилэ дээрэ хүнэй ухаанда орохо юм. Үнгэрһэн жэл манай орсной түүхэдэ элдэб үйлэ хэрэгүүдээр элбэг байгаа. Имагтал хоёр ондоо үзэлтэнэй тэмсэл үргэдэжэ, эгээн дээдэ шатадаа хүрээ. Олоной дуугаар Президентые һунгажа, Орос гүрэн бүрин эрхээ батадхаа.

Хуушанайнгаа байдалые үмеөрэгшэд үнгэрэгшэ жэлэй августа һарада һүрөөтэ хэрэг үүсхээд ураншагүйдэжэ, гүрэмнай урдынхиһаа тад ондоо замаар дабшажа эхилээ. Дала гаран жэлэй туршада бидэнэй манлай гэжэ тоологдодог байһан Коммунис парти засагаа алдежа, арад зон аажамаар амилха арга-тай болоо. Бүри шэнэ жэлэй урда тээ Зүблэлтэ гүрэн һандаржа, дулдыдаанги бэшэ гүрэнүүд боложо таһараа. Эдэ бүгэдэ хубилалтануд хүн бүхэнэй сэдьхэлдэ мартагдахаар бэшээр хадуугдаа ёһотой.

Зүгөөр, «тохир хурган аман тээшээ» гэдэгтэл, бүрин эрхэтэ Буряадай республикынгаа, түрэл арадайнгаа байдал һуудалаар агынхидай үлүүсэ ехээр һонирхоһомнай гайхалангүй. Бидэтнай Эхэ Буряадайнгаа нэгэ далинь хадаа тэрээнээ хумяад байха бэшэ, харин үргэнөөр дэлижэ, уугаи Буряадайнгаа найдамтайгаар ураншаа ниидэхэ хэрэгтэнь нүлөөлхэ уялгатай ха юмбибди. Зүгөөр үнгэрэгшэ жэлдэ Буряад ороноймнай дэлисэ хэр зэргэ байбаб?

Һайсахан анхарбал, һонин зүйлнүүд олон ушараа. Республикын экономикын, эрдэм һураһай, элүүрые хамгаалгын, соёл гэрээрэлэй хүгжэлтэдэ шэнэ хубилалтануд тохёолдоо. Гэбэшье ниитын-политическэ ажабайдалай уларил олоной анхаралда юуһэнэшье үлүүгээр татаһан байха. Республика доторхи арадай ажахын мүнөө үе сагай эрилтэдэ хүрэмөөр хүгжэхэ, ажалша арад зоной эрхэ хамгаалха аргатай хуулинуудые баталхын түлөө Буряад ороной парламент горитой хүсэ шадалаа гаргаа юм. Хажуугаарнь политическэ шэнэ партинууд, эблэл болон бүлгэмүүд олоор байгуулагдаа. Үнэндөө эдэ бүгэдэ һайн хэрэг гэжэ ааб даа. Тезд эзэрим бүлгэмүүд олоной хэрэгтэ, манай ажабайдалда туһа хүргэдэг бэшэ, харин тушаа болодог байна бшуу. Өөрынгөө һанал бодол нюунгүйгөөр, байһан соонь олондо мэдүүлхэ аргатай болоһондоо зарим зон дашууржа, хуули бүса ябадал гарганад. Илангаяа үндэһэ ялаганай асуудлаар хёморсо гаргаха хүсэлтэйшүүл олошоржо, һанаа зобооно. Жэшээлхэдэ, «Спасение» гэжэ бүлгэмэйхид энэ талаар эдэбхи гаргаһаар үнинэй. Республика дотор ород зон хашуулжа, хайруулжа байдаг гэһэн худал хуурмаг үгэ хүүр гаргажа, бурядуудай урдаһаа эрид тэмсэлдэ бодхоохые һэдэнхэй гэхэдэ, алдуу болохогүй.

Үнэндөө «Спасение» бүлгэмэйхидэй тобшолол ямаршье үндэһэгүй ха. Хашуулжа, хайруулжа байдаг ород ялаганай тоо республика дотор бурядуудһаа 3 дахин олон шуу. Мүн ород үндэһэ ялаганай тоо республикын Верховно Советтэшье бурядуудһаа хараатуй олон хэбэртэй. Республикын парламентыешье мүнөө ород хүн ударидана. Гэбэшье энэ бүлгэмэйхид олондо харша хэрэгээ үргэлжэлүүлһээр. Һаяшаг Забайкалиин ородуудай холбоон боложо нэрэеэ шэнэдхээд, харин хуушан нүгэлтэ ажалаа ябуулһаар. Эдэнэр республикын Президент буряад болон ород хэлэ адли тэгшэ мэдэхэ хүн һунгадаха ёһотой гэһэн Буряадай парламентын шиндхэбэриие бурууша, Президентээр хэрэг ажал ябуулхадаал тоолхотой хүн һунгадаха ёһотой гэһэн эрилтэ засагай дээдын эргаанай урда табина. Энээн тухайда Россин телевиденин мэдээсэлэй программаар ехэ ураншатайгаар дамжуулагдаһанинь гайхалтай. Үнэндөө хэрэг ажал ябуулхадаа шадамар хүтэлбэрилэгшэ нэн түрүүлэн юумэнэй тэнсүүриинь оложо, республикын иэрые үргэжэ ябаһан арадай хэлэ, ёһо заншал мэдэхэ уялгатай ааб даа.

Публицистикэ

Бусадшье республикануудай Хуули дотор энээн тухай сэхэ хэлагдэнэ ха юм. Хэрбээ Балкса, Карньшев, Сапожников, Елгин болон бусадай Татарстанай, Чечеиэй республикын, Хойто-Осетиин арад зондо иимэ эрилтэ хэ һаань, юун болохо байгааб? Манай буряад арад түрэлхиин түбшэн дарруу зантай, юумэн бүхэнэй тэнсүүриинь олохо гэжэ оролдодог хадаа бүгэдые тэсэнэ гээшэ ааб даа! Ажаһуубан дэбисхэртнай жэнхэни таснадай бэшэ, харин эвенкнүүдэй байһан газар гэжэ эмэлүүлжэ байхадаа, буряад хүн бүхэнэй зүрхэ сэдьхэл голхорон, гомдэнгүй, яахаб! Тезд бидэш үнэхөөрөөл юумые тэсэдэг гэхэ гү, али дарлуулжа һурашаһан арад хэбэртэйбди. Буряад арадай түүхэ абаад харахада, алишье үедэ, алишье засагта хүнэйл мэдэл доро, бүхыхэдеод, малаал адуулаад, мангираал таваад ябаһан байна даа. Жэшээ болгон элитэ ехэ эрдэмтэ, профессор Цыбен Жамсараногой Ага нютагай мэдэхэжэ ниитын ажал ябуулагша, кооператор, уран зохёолшо, Гүрэнэй хөёрдохи Дүумын депутат Бата-Далай Очировай нэһа багаһан ушараар бэшэнэн дурсалгаһаа баримта дурдахам. Энэ дурсалга 1914 ондо Петроград хотодо хэблэгдэнэн «Сибирский торгово-промышленный ежегодник» гэжэ дэбтэр соо толилогдонхой: «...Сибириин буса түрэлтэн хадаа хосорһон арад мүн. Тэдээндэ һүргуули гэжэ байгаагүй, байгаашье хадаа, хэдэн арбаад мянган зондо хотоной ори гансахан һүргуули хүртэдэг. Зүгөөр, эиэньшье буса түрэлтэнние эрдэм номдо һургалгада элсүүлһэн бэшэ, харин тэдэнние ородой соёлдо, ёһо заншалда дадхаалгада, нэгэ үгөөр хэлэбэл, ябан ошон ород болгохо хэрэгтэ зорюулагданхай. Сибириин буса түрэлтэн түрүүнь, юрэ мэргэжэлтэдэшье зүгһөө медицинын талаар туда абадагүй. Тиимэһээ тэдэнэр нүрөө, хумхаа, уушханай ханяадан болон яра үошэнһөө доройтожо, хорхой шумуулһаа өөрэгүйгөөр үхэдэг. Манай эндэ үнэтэ арһага ангуудые, һайн үүлтэрэй мал хамгаалгада хүнүүдээ үлүү ехэ анхарал хандуулагдадаг...».

Түрэл арадайнгаа хуби заяан тухай элитэ эрдэмтэнэй сэдьхэлээ хүдэлгэн, эдэ баримтануудые дурдаһаниинь мүнөөшье гайхалангүй. Зогсонги байдалай жэлнүүдтэшье ленинскэ национальна политика манай эндэ «өөрын» гуримаар бэлүүлэгдэнэн гээшэ. Тэрэнэй «ашаар» хэлэ бэшэгээ, ёһо заншалаа мэдэхэгүй үетэн урган гаража, буряад арадай хойшодоо хүгжэхэ ябадалынь бэрхэтэйихэн байдалда оронхой. Арбаад жэлэй саада тээ «бага ялатан» ехэ ахынгаа хэлэнэн лэ юумыень хуруу хухадгүйгөөр дүүргэхэ уялгатай һэн. Жэшээнь, талхатай шүлэ эдихэ хүсэлтэй байбашье, дээрэнээ баалаатаар капустын шүлэ халба адаха хубида хүртэхэш. Хэрбээ засагай дэздын зурааанай, гол түлэб партиин эрилтэнээ ондсогоор өөрын дураар ажал ябуулха һэдэлгэ гаргабал, ленинскэ национальна политика хазагайруулһанда тоологдожо, эзэмэ амсаха зэргэтэй байгаабди.

Бодото демократиин хүгжэһэн эдэ жэлнүүдтэ иимэ ойлгосонууд мартагдажа байна. Арад бүхэн, тэрэ тоодо буряадууд ёһо заншалаа, хэлэ бэшэгээ өөнэдын дураар хүгжөөнэ. Гэхэтэй хамта мүнөө-шье һэргылмээр зүйлнүүдэй бии байһые энэ хөөрөөнэйнгөө эхиндэ хэлэбэ гээшэб. Тиинээтиитэрээ бүрин эрхэтэ гүрэн болоһоор, Россин Федерациин түлөөлэгшэдэй урдандаа ядадаг тулидаг, хашуулдаг хайруулдаг болоһоноо дурдахань түргэдэшоо. Олон үндэһэ яһатаниие түлөөлхэ уялгатай Россин телевидени болон радио һүүлэй үедэ гансахан лэ ород арадай, ородой хото городуудай, һуурин тосхонуудай ажабайдалда дамжуулганууда зорюулна.

Иимэ бэрхэ байдалда Россин Федерациин бүридэлдэ байһан бүрин эрхэтэ республиканууд өөһэдынгөө арадай ёһо заншал, соёл гэрээрэл, эрдэм мэдэсэ дээшэлүүлгэдэ анхарал хандуулха ёһотойл юм бээ. Тезд Забайкалиин ородуудай холбосной гэшүүд мэтэ шсвиниис үзэлтэндэ эдэ бүгэдэ нангин хэрэгүүд таарахагүй байна. Гол түлэб иимэ зүригдөөнэй эсэстэл, Кавказай республикануудта, Хойто-Кавказда, Балтиин далай шадар түгшүүрилтэй байдал тогтоо һэн ааб даа. Тезд буряад арад өөрынгөө анханай табисуураар, хүшэр хүндэ ажабайдалдань тохёолдоһон бэрхэшээлнүүдэй нүлөөгөөр, эсэстэ буддын шажанай иомнолой заабарыар номгон дерууу, дэлгэр сагаан сэдьхэлтэйгээр хумүүжэнхэй гээшэ. Буряад арадай дунда үншэн хэнээ, үлэн хсоһон хүн гэжэ олдохогүй. Балшар байхадань эгэшэ аханарынь, эхэ эсэгэнэрынь дүүнэрээ, үхибүүдээ дүнгэжэ, өөдэнь үндылгэдэг, харин тэдэнь харюудань, үтэлхэ үбгэрхэдэнь түрэлхидее гурбэн зөөлэнөөр—зөөлэн үгөөр, зөөлэн унтаряар, зөөлэн эдеэгээр—таһалдуулхагүйе орододог. Иимэ сэдьхэлтэй, иимэ һэшхэлтэй, иимэ һуудал байдалтай арадые тоонто дайдадань байгаад, дарлаха дорожолхо хүсэлтэйшүүл үе наһандаа өөдэлхэ ха гү?!

Буряад арадная тэсэбэритэй, хойшодоошье энэ һайн шэнжэ шанараа алдахагүй. Зүгөөр манай ажана байдалымнай, алтан тоонтымнай һандааха хүсэлтэйшүүл алтан дэлхэйн жама ёһоор, арад бүхэн адли тэгшээр ажаһууха, ажамидарха ёһотой гэһэн заабарие анхархаяа яанаб?

Б. ГАРМАЖАПОВ,
поэт.

Галина Шакировна Игумнова Хяагтын медицинскэ училищи дүүргэһэн нютагтаа хирургическа сестрагаар ажаллажа эхилһэн юм. Тэрэ гэһээр 20 жэл үнгэрөө. Энэ хугасаа соо хэды олон хүнүүдэй ами нэһые абарха дэрэгтэ тэрэ хабгадалсаа гээшэб! Ахалагша сестра Галина Шакировна тухай хирург Юрий Семенович Чайкин сансал магтаалай үгэнүүдые хэлэжэ байгаа һэн.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: ахалагша медсестра Г. Ш. Игумнова.

Е. СУРМАЧАЙ фото.

НЮТАГАЙМНАЙ ГУРГАЛДАЙНУУД ДУУЛАНА

Буряад ороной дуу хүгжэмдэ дуратайшуулда зорюулжа, үшөө нэгэ һайндэр үнгэрбэ. Энэмнай хадаа сагаан һарын үедэ Буряадай Ленинэй орденто оперо болон баледэй академическэ театрай ендэр дээрэ болоһон концерт гээшэ.

Тус концертдэ театрай гансал эхэнэр дуушад хабаадаа. Тэрэ мүртөө тэдэнэр булгадаа сопрано хоолойтойнууд.

Политическэ болон экономическа байдалай хэды шахардуушье һаа, дуунда дуратайшуул тэрэ үдэшэ яһала олоороо сугларaа. Театрай зал соо буряад, монгол, түбэд хэлэнүүд дээрэ бэшээтэй Сагаан һарын үреэлнүүд харагдана.

Тус концертын эхиндэ театрай оркестр Россинин «Севильский цирюльник» гэжэ оперын увертюрые шадамар бэрхээр, ялас гэмээр гүйсэдхэбэ. Дэлхэйдэ сууда гараһан хүгжэмшэн гайхамшагта оперое аяар 1816 ондо бэшэһэн юм. Тэрэ гэһэн сагаа хойшо зуун далаад жэлэй үнгэрөөшье һаа, оперын сог залитай хүгжэм мүнөө болотор зоной зүрхэ сэдьхэл хүлгүүлһэн зандаа.

Бэлигтэй зохёол гээшэ сагай үнгэрхэдэ мартагдахагүй, харин улам яларан бадарха гээшэнь энэ ха юм даа. Оркестрые театрай ахамад дирижер Жамсранжав хүтэлөө. Монголой суута хүгжэмшэнэй манай театрта удаан саг соо хүдэлөогүйшье һаань, тэнэнэй габьяань яһала үзэгдэдэг болонхой. Жамсранжав Азн түбиин дирижернуудай конкурсын лауреат юм.

Залуу дуушад бэе бэеэ һолгэн, концертшье эхилбэ. Улаан-Удын хүгжэмэй училищи дүүргэгдэ, мүнөө үедэ театрай солисткаар хүдэлжэ эхилһэн Оксана Андреева эгээл түрүүлэн театрай ендэр дээрэ гаража ерэбэ. Тэрэ РСФСР-эй арадай артистка Надежда Казаковна Петроагай олон тоото бэлигтэй шабинарайнь нэгэн болоно.

Концерт хоёр хубиһаа бүридөө. Нэгэдэхидэнь — оперонуудһаа аринууд, хоёрдохидонь — арадай, мүнөө үеын дуунууд болон романснууд гүйсэдхэгдөө. Энэ концертдэ О. Андреева Бизегэй «Кармен» гэжэ опероһоо Карменэй инаг дуран тухай хабанерэ, Генделиин урданай ари яһала һайнаар дуулажа шадаа. Брамсын «Данкогой венгер дууе» гүйсэдхэнэйнь удаа һүргуулида һурадаг дүү хүбүүниинь дууша эгэшэдээ болон тэрэнэй аккомпаниатор, РСФСР-эй габьята артистка Дарима Линховонидо улаахан сэсэгүүдые барюулна.

Сагаан һара соогуур мүндэлһэн улаан сэсэгүүд... Энэ концертдэ хабаадаһан дууша басагадые хабарай түрүүшын сэсэгүүдтэй гү, али дуулим талын дууша хэргэмэлнүүдтэй жэшэмээр. Жэргэмэлэй оройдоол гансахан лэ аялга дуутай байбашье, тэрэниинь шагнажа ханахаар бэшэ. Тезд эдэ басагадайшье гүйсэдхэһэн аринууд, дуулаһан дуунууд баһал үсөөхэн. Ушар юуб гэхэдэ, тэдэнэр театрта хүдэлжэ эхилһээр оройдоол 1—2 жэл болоо байна бшуу.

Астраханиин консерватори дүүргээд, 1-дэхи жэлээ театрта хүдэлжэ байһан Лидия Болкова урин һайхан хоолойтой, героиниингаа досоохи байдал харуулжа шадаха дуушан болохо хэбэртэй. Тэрэ Бизегэй «Субадые бэдэрэгшэд» гэжэ опероһоо Лейлын ари, «Веселые звезды» гэжэ кинофильмһээ И. Дунаевскиин дуу, Делибэй «Испаниин болеро» гэһэн дуу шадамараар гүйсэдхөө. Тиихэдээ испан эхэнэрэй омог дорюун зан зүбөөр харуулжа шадаһан байна.

Удаань Ирина Лопатина ендэр дээрэ гаража ерэбэ. Тэрэ баһа Астраханиин консерватори дүүргэһэн юм. Нэгэ жэлэй туршада багшалаад, мүнөө театрай солисткаар хүдэлнэ. Залуу дуушан шангашье, уриншье хоолойтой. Концертдэ И. Лопатина Римский-Корсаковой «Хаанай бэрн» гэһэн опероһоо Любашын ари, ород арадай шог зугаатай дуу дуулаһан байна.

Бэлигтэй залуу дуушад Татьяна Доржиева, Татьяна Шойдагбаева гэгшэдэй нэрэнүүд хүгжэм дуунда дуратайшуулда яһала мэдээжэ болонхой. Ураалай консерватори дүүргэһэн Т. Доржиева колоратурна сопрано хоолойтой. Урдань тэрэ энэ театрта хоорой артисткаар хүдэлһэн юм. Харин Татьяна Шойдагбаева меццо-сопрано хоолойтой. Тэрэ Ленинградай (мүнөө Санкт-Петербургын) консерватори дүүргэжэ ерэһээр театрта хоёр парти дуулажа урдинхэй.

Татьяна Доржиева Моцартын «Шэдитэ флейтэ» гэһэн опероһоо ари, Б. Балдаковой зохёоһон «Инагтаа» гэһэн романс дуулаа, Татьяна Шойдагбаевань Россинин «Севильский цирюльник» опероһоо Розиниин дуу, Базар Цырендашиевай «Түрэл дайда» гэһэн дуунуудые гүйсэдхөө. Эдэ хоёр басагад, ерээдүйдэ эрхим һайн дуушад болохо гэжэ этигэмээршье, найдамааршье байна.

СССР-эй арадай артистка, уласхоорондын конкурснуудай лауреат Галина Шойдагбаева баһал сопрано хоолойтой юм гэжэ хүн бүхэн мэдэнэ ааб даа. Суута дуушанай бэлиг шадабари тухай олон юумэ хэлээдшье яалай. Тэрэнэй зохёохы зам тухай, дуулаха маяг тухайнь дэлгэрэнгыгээр бэшэгдэнэншье байха. Энэ удэшын нааданда мэдээжэ дуушан олон тоото аринуудые, буряад, ород дуунуудые, романснуудые гүйсэдхэжэ, харагшадаа баясуулаа. Тэрэнэй дуунуудые гүйсэдхэхэ бүхэндэнь театр соо сугларагшад нэрьемэ удаан альга ташалгаар, «Эрхим, «һайн», «үшөө» гэһэн үгэнүүдээр үдэшэнэ.

Концерт бүхы дээрээ һайнаар үнгэрөө. Гэбэшье урдань концертдэ хабаадаха гээд газетэнүүдтэ соносхогдоһон олон дуушад, нэрлэбэл, Базарова, Маланова, Галсанова гэгшэд ямаршьеб даа ушараар дуулаагүй. Юуб гэбэл, тэдэнэр баһал сопрано хоолойтойнууд ха юм.

Энэ концертын үедэ үшөө нэгэ баяр тохёолдобо. Буряадай ССР-эй соёлой министрэй орлогшо С. В. Миронова Галина Шойдагбаевае республикын гүрэнэй шангай лауреат гэһэн нэрэ зэргээрнь амаршалба.

Удаань Тува республикын соёлой министрэй орлогшо А. С. Серен гэгшэ үгэ абажа, РСФСР-эй болон Буряадай ССР-эй искусствын габьята ажал ябуулагша Николай Ефремович Логачевто тус республикын гүрэнэй шангай лауреат болобо гэһэн үнэмшэлгэ барюулба. Ушар юуб гэхэдэ, манай бэлигтэй режиссер Н. Е. Логачев һүүлэй табан жэлэй туршада Тувагай хүгжэмтэ-драмын театрта хүдэлжэ, эрхим зүжэг табиһанайнгаа түлөө энэ нэрэ зэргэдэ хүртэбэ бшуу.

Энэ концертые суута дуушан Г. Шойдагбаева эмхидхэн үнгэргөө. Тиимэһээ залуу нүхэдөө һурган дэмжэжэ байһаниинь артисткын үшөө нэгэ һайн талань болоно. Хэдэн жэлэй саада тээ баһал СССР-эй арадай артист Дугаржаб Дашиев тенорнүүдэй харалга-концерт үнгэргөө һэн.

Тэрэ концертдэнь манай театрай арба гаран залуу дуушад хабаадаа бэлэй. Мүнөө болоод байхада баритон, баасуудай харалга-концерт үлэхэнь гээшэ. Энэ хэрэгые манай ороной суута дуушадай нэгэн болохо Ким Базарсадаев эмхидхэхэ бээ гэжэ найданабди.

Д. БАЛЬЖИНИМАЕВ.

ҮНДЭҺЭН ХЭЛЭН ДЭЭРЭЭ ҮНШАДАГ НОМТОЙ ҺАА...

...бликын буряад болон эвенк арадуудай соёл бол-...ые һэргээхэ хүдэлмэрийн үргэнөөр дэлгэрээд, ...нда ороодуй хүүгэдэй эмхинүүдтэ, юрэнхы эр-...ба тусхай һураалсалай эмхинүүдтэ түрэл хэлээ-...зарилгын табиглаад байхада, үндэһэн хэлэн дээ-...хэблэгдэһэн литература, илангаяа хүүгэдэй ...он хомор байна. Буряад болон эвенк хэлэн дээрэ ...ба хүүгэдэй номууд үсөөн хэблэгдэнэ.

...нь, республикын библиотекэнүүдэй жасын ороймо...центнь буряад хэлэн дээрэ хэблэгдэһэн номууд ...гэхэ гү, али уншагша бүхэндэ буряад хэлэн дээрэ ...йон —0,1, эвенк —0,06 ном хүртэнэ. Буряадай ...хэблэл үндэһэн хэлэн дээрээ хэблэгдэдэг номуу-...ууд ороонo. 1989 ондо 197 мянган хэһэг ном ...ааан дээрэ хэблэгдэһэн байгаа һаа, хойто жэлынь ...ган хэһэг ном хэблэгдээ. Мүн 1990 ондо 13 янзын ...ом буряадаар хэблэгдэһэн һаа, 1991 ондо 8 ян-...ын гаргагдаа. Үндэһэн хэлэн дээрээ элдэб номуу-...лэхэ талаар хизаар нютагуудай 10 хэблэл соо-...радай номой хэблэл 8-дахи һуури эзэлжэ, гансал ...ын Магадан хоёрой урда ябана.

...ад хэлэн дээрэ хүүгэдэй литература тон үсөөн ...хин классуудай һурагшадта зорюулагдажа, жэл-...оол 2—3 янзын ном хэблэгдэн гаргагдана.

...блика дотор эвенк хэлэн дээрэ номууд хэблэгдэ-...ом. Саарһан, ном гадарладаг материал үнэтэй ...усадшье гаргашанууд олошорно гэһэн шалтаг ...ряад, Хэблэлэй ба олондо мэдээсэлгын министер-...ой хэблэл һүүлэй жэлнүүдтэ буряад болон эвенк ...ээр номуудые хэблэхэ хэрэг һайжаруулха ба гу-...ха талаар тодорхой хэмжээнүүдые абаагүй.

...суудал һаяхан зүбшэн хэлсэһэн Буряадай ССР-...ооно Советэй Үндэһэн политикын ба үндэһэ яһа-...оорондохи харилсаануудай, мүн Эрдэмэй, һурал-...елой, залуушуулай политикын болон спортын та-...итедүүд эдэ бүгэдые тэмдэглээд, таарамжатай ...баталан абаһан байна. Буряад болон эвенк хэ-...дээрэ литература, һургуулида ороодуй хүүгэдтэ ...классуудай һурагшадта зорюулагдаһан һуралса-...дическа туһаламжа хэблэн гаргахын тула 1,5 ...үүхэриг һомолхо, нимэ номуудые олоор хэблэжэ ...тула Буряадай номой хэблэлэй хэрэгсэлнүүдэй ...олзотой болгохо зорилготойгоор 1992—1993 ...хэблэлэй олзо оршоһоо дарагдадаг налогые 5 ...һурэтэр доошолуулха тухай асуудал хаража үзэ-...ад ба эвенк хэлэнүүд дээрэ хүүгэдэй литература ...асуудалаар тааруулан хүтэлбэрилхэ Совет бай-...Буряадай автономито округуудтай хамта бүгэдэ ...номой хэблэл эмхидхэхэ тухай асуудал шэн-...оод энэ хэрэгтэ хабаатай дэдэ болон бусад алл-...ануудта тус тогтоолоор дурадхагдаба, даалгаг-...ааа.

Мянга юһэн зуун ерэн нэгэ он мэдэигүй байгарнай үнгэржэ, ергэн хоёр оной хоёрдохи һара эсэслэжэ ябанал даа. Тезд үнгэрһэн жэлнай бидэндэ юу үгөөб, ямар дүнгүүдтэй энэ жэлээ түгсөөбибди гэжэ олон лэ хүнүүд бодсмжолжо, сэгнэжэ үзэһэн лэ байха. Энэ жэлдэ хотымнай һургуулинуудай 11-дэхи классуудай һурагшад гүрэнэй шалгалтануудые барижэ, ерээдүйнгөө мэргэжэл шэлэлгын ехэ асуудал шиидхэхэ болоно. Өөрынгөө һанаанда таарама ямар нэгэ мэргэжэл шэлээд, институт, техникум, училищида һураха баатай болонсбди.

Мүнөө магазинуудта эдихэ, үмдэхэ юумэнэй үгы, дайралдаа һаань, галзуу ехэ сэнтэй юумэ стипендиингээ мүнгөөр ямар студент худалдажа абаха арга шадалгай байхаб. Эгээл энэ үшарһа боложо, байгша ондо һургуули дүүргээд, ондоо хото городой дээдын һургуулинуудта дуратай мэргэжэлдээ һураха хүсэлтэй хүбүүд, басагадай олонхинь түрэл Буряадайнгаа 4 институтдай али нэгэндэнь һураже, мэргэжэл абаха баатай болоно. Тиимэһээ энэ жэлдэ Улаан-Удын институдта оролгын конкурс тон ехэ байжа магад. Эндэ гансал эрхим бэрхээр һургуулияа дүүргэгшэд. мүн үхибүүдэйнгээ һуралсалай түлөө ехэ мүнгэ түлэжэ шадаха, баян гэртэхинтэй хүбүүд, басагад илалта туйлажа, институдта орохо болонол даа. Дунда һургуулида абаһан эрдэм мэдэсэ ерээдүйн студентнэрэй һанаанда хүрэмөө

«ШИ—НАМДА, БИ—ШАМДА»

(БУРЯАДАЙ ССР-эй СПОРТИВНО-ТЕХНИЧЕСКЭ ОБОРОННО ЭМХИЙН ТООСООТО-ҺУНГАЛТЫН КОНФЕРЕНЦИҺЭЭ)

Республикын районуудһаа эльгээгдэһэн конференциин делегадууд ажалшадай, илангаяа залуушуулай дунда эмхидхэгдэжэ байдаг сэрэгэй-патриотическа, хүмүүжүүлгын худэлмэриин яахадаа һуладаһан, арад зоной һуралсалдаа хэрэглэхые абаһан техникын хажуу тээшээ наймаалагдадаг болоһон тухай шалгалта хэлэн комиссиин гэшүүдэй мэдээсэлһээ, конференциин зарим делегадуудай хэлэһэн үгэнүүдһээ мэдэжэ абахадаа, гайхаха, гэлыхэ баатай болобо. Эмхиин түрүүлэгшэ А. И. Еремеевэй тоосоото элидхэл ёһын лэ тэдысэ хэгдэһэн мэдээсэл болоо.

— 1990—1991 онуудай туршада ДОСААФ-ай рескомой хэлэн худэлмэриин тоосоо шагнаад байхадаа, иигэжэ тэмдэглэхэ хүсэлэнтэйб, — гэжэ республикын ДОСААФ-ай комитедэй кадрнуудай таһагай ахалагша инструктор Н. И. Чукмасова үгынгөө эхиндэ хэлэбэ.—Дүрбэн жэлэй урда тээ дээдын захиргаануудай дурадхалаар манай комитедтэ хүтэлбэрилэгшэ боложо ерэһэн Еремеев түрүүшын үдэрһөө бүхы асуудалнуудые дура зоргоороо шиидхэдэг байгаа. Тиихэдээ президиумэй бюрогой, орлогшоноройнгоо, коллективэйнгээ болон профсоюзай комитедэй һанамжа, дурадхалнуудые ухаандаа хадуужа абадаггүй һэн. Райкомуудта худэлхэ кадрнуудые шэлэхэдээ, тэрэнэй юу хэжэ шадаха байһаар һонирходоггүй бэлэй. Энээнһээ намда юун хүртэхеер бэ гэһэн һанамжатайгаар хүнүүдые худэлмэридэ шэлэжэ абадаг һэн. Жэшээнь, ДОСААФ-ай Сэлэнгын райкомой түрүүлэгшээр Тишенкые өөрынгөө дурраар һунгаһан байха. Энэнь хэн бэ гэхэдэ, урдандаа хуулида харша гэм зэмэ хэһэнэйнгээ түлөө сүлэлгэһөө ерэһэн хүн ха юм. Тиимэ хүн юу хэхэб даа. Хушуугаа холбоһон эдэ хоёр «ши—намда, би—шамда» гэһэн үгэнүүдэй удхаар эдэ жэлнүүдтэ ажаллаа бшуу.

Хүтэлбэрилэгшэ гээшэ гансал нэрэ зиндаатай хүн бэшэ, харин бултанаймнай этигэл найдабарида, хүндэдэ хүртэхэ ёһотой байһаниин элитэ. Манай түрүүлэгшэ хадаа тайзан дээрэ наададаг «клоун-артист» шэнгеэр аашалдаг һэн. Эдэ бүгэдэн тухай дуулаһан ДОСААФ-ай ЦК-һаа ерэһэн комисси энээнние элирүүлжэ шадангүй ошоһониинь гайхалтай.

Комитедэй түрүүлэгшын гаргаһан аашаар сэрэгэй прокуратура мүнөө шалгалта, мүрдэлгэ хэжэ эхилээ. Иимэ хүтэлбэрилэгшэ бидэнэртэй хүдэлжэ шадахагүй гэхэ байнаб.

Улаан-Удэ хотын спортивно-техническэ клубай худэлмэрилэгшэ, ДОСААФ-ай ветеран В. П. Ольховатский трибунада гаража, иигэжэ мэдүүлбэ: «Урда жэлнүүдтэ гэхэ гү, али МНР-тэ сэрэгэй албанда суглаа ябахадаа Мамонтов Еремеев хоёр халбагаа хахаршагүй анда нүхэд байһан юм. Би Халхын голдо болоһон дайнай 50 жэлэй ойн баярай «Хани барисаан» гэһэн аяншалгада 1989 ондо ябахадаа, тэдэнэй алба хэһэн полкдо хүрэхэдөө, эдэ бүгэдые мэдэжэ абаа һэм. Нүхэр Мамонтов тиихэдэ эндэ алба хэдэг байгаа. Удаань баһал манайда ерээ һэм шуу. Харин Мамонтов нүхэрэйнгөө аашые мэдэжэ байһан аад, юундэ абяа аниргүй ябаа гээшэб, гайхалтайл!

Манай хүтэлбэрилэгшэ Невский муугаар худэлдэг, хэрээгы зан абаритай гэжэ техническэ һургуулиин таһагай худэлмэрилэгшэд профсоюзай хамтын суглаан дээрэ шүүмжэлээ һэн. Эдэ гурбаниие ажалһаань сүлөөлхэ гэһэн дурадхал оруулнаб. Бидэнэртэ ерүүл хүтэлбэрилэгшэд хэрэггүй».

— Дүрбэн жэлэй урда тээ манай комитедэй түрүүлэгшэ ябаһан В. И. Ковалиие жэжэбужа хэрэгүүдэйнь түлөө ажалһаань намнаа һэмди. Харин мүнөө.. Тиихэдэ рескомой түрүүлэгшээр ерэһэн Еремеев эндэ шүүмжэлэгдэһэн бүхы дутуу дундануудые усадхажа, үнэн сэхээр худэлхэб гэжэ тангариглаа һэм шуу. Нүхэр Еремеев, алим бэ танай тэрэ тангариг?—гэжэ республикын стрелковэ-спортын клубай начальник Е. К. Терентьев хандаба.

Дээрэ хэлэгдэһэн шүүмжэлэл тухай уншагшадтаа тобшо тэдыгээр хөөрэжэ үгэхэ дуран хүрэнэ.

Үнгэрөөд байһан үе соо Еремеевэй гаргаһан ааша ябадал элирүүлхэ зорилгоор тусхай комисси байгуулагдажа, дүрбэн жэлэй туршада ДОСААФ-ай обкомой абаһан машина, техникэ дуулаһан шалгагдаа. Комиссиин шалгаһанай ёһсор, 1990—1991 онуудай туршада республикын ОСТОгой совет 32 хүнгэн автомашина ажалшадта, зарим эмхинүүдтэ худалдаһан байба. Эдэ машинануудые хэндэ худалдаа юм ааб гэхэдэ, нимэ саарһан буридхэгдөө. 1990 ондо СССР-эй ДОСААФ-ай ЦК-гай зүбшөөлөөр һуралсалай 21 автомобиль абтаһан байгаа. Тэдэнэй ахар 6-ниинь Гусиноозерскын спортивно-техническэ клубта үгтөө. Тэрэнэйнгээ нэгые Еремеевэй нүхэр Тишенко ГАЗ-24 түхэлэй машинаар һэлгэжэ, өөртөө худалдажа абаһан байба. Мүн 1991 ондо абтаһан 26 машинаһаа 5-ниинь баһал Гусиноозерскын спортивно-техническэ клубта эльгээгдэжэ, хуушарһан машинануудынь шэнээр һэлгэгдэһэн байха юм. Тиигэжэ дүн хамта гусиноозерскынхид хоёр жэлэй туршада 13 машинатай боложо үрдибэ ха юм. Харин бусад районуудай томо эмхинүүдтэ нэгэ, хоёр хүнгэн машина худалдагдаа. Эндэһээ тобшолол хэхэдэ, тохир хурган аман тээшээ гэдэгтэл, эдэ хоёр худалдаһан машинануудайнгаа мүнгыень кассануудтаа хүсэд сруулаагүй байха юм. ДОСААФ-ай ЦК-гай президиумэй бюрогой шиидхэбэриин ёһоор, хуушарһан машинануд нэн түрүүлэн Бүлгэмэй худэлмэрилэгшэдтэ худалдагдаха ёһотой. Харин Еремеев эдэ машинануудаа хэндэ худалдааб? Буряадай ССР-эй МВД-гэй ГАИ-гай худэлмэрилэгшэдтэ—3, предприяти, кооперативуудта—4, юрын хүндэ 5 машина худалдажа, эдэнэр «ши—намда, би—шамда!» гэһэн өөһэдтөө хэрэгтэй зүйлнүүдээр һэлгэжэ абаа бшуу. Бэлэн мүрөөр өөһэдтөө машинатай боложо үрдиһэн Тишенко, Еремеев хоёр «Волга», «Жигули» машинануудтаа һуунхай, бэе бэедээ айлшалалсажа байһаар. Машинануудые наймаалхадаа, коллективтээ баririша оруулха аад, аяар 27,1 мянган түхэригэй гарза хэгдэбэ. Мүнөө эхилээд байһан сэрэгэй прокуратурын мүрдэлгэ эдэ бүхы хонжоо наймаанай харгы хаажа, гэм зэмэтэйшүүлыень хэһээхэ бээ гээд конференциин делегадууд найдажа байһанаа мэдүүлбэ.

Тоосоото конференциин делегадууд спортивно-техническэ оборонно эмхиин түрүүлэгшээр ондоо хүниие нюусаар һунгаха гэһэн тогтоол баталаа абаба.

Удаань һунгалтын болоходо, олонхиин дуугаар Е. К. Терентьев республикын спортивно-техническэ оборонно эмхиин түрүүлэгшээр һунгагдаа. Тус советэй бүридэл, правленин гэшүүд тогтоол нэгэн дуугаар баталан абаба.

Б. ЦЫРЕМПИЛОВ.

ЗУУДАХИЯА САГААЛБА

Хүн бүхэн өөрын хуби заяатай, бурханай табиһан наһатай юм гээд үбгэд, хүгшэд хэлсэдэг һэн. Үнэхөөрөө тиимэшье байжа болоо. Тэрэл табигдаһан наһаяа эдлэжэ ажаһуугаад, саашалха саг болодог хаш. Үнэн дээрээ хүнэй наһан уташье бэшэ даа. Үсөөхэн хүн зуу наһа наһалдаг гээшэ.

Гэхэтэй хамта манай Түнхэндэ зуу наһа наһалһан хүнүүд бии юм. Жэшээлхэдэ, Хуурай Һубагта ажаһуурһан, 102 наһатай болоһон Ешин Сыреновна Шенхоровае эндэ дурдалтай. Ерэ хүрэжэ наһа барахан үбгэд, хүгшэд үсөөн бэшэ.

Сырен басагахан 1892 ондо Сагаан-Уһанда ажаһуудаг Доржо Бильдаковой гэр бүлэдэ түрэһэн намтартай. Эсэгэнь Монголһоо мал худалдажа абаад. Эрхүү абаашажа наймаалдаг хүн байһан юм.

1917 оной хубисхалай болоходо, Сырен Доржиевна хадамда гаража, түбхинэһэн эхэнэр байгаа.

— Миниий нүхэр Шойдор Саханов эмшэ-лама байһан юм. Тэрэ үедэ шэнэ засагай ламанарые яажа харшалыень мэдэнэ ха юмта. Тиимэһээ ами наһаяа аршалжа, түрэл нютаһаа гаража ошохо баатай болоо һэмди. Тиихэдэ залуу ябаабди даа. Хоюулан нюусаар нютаһаа мордоо һэмди. Олон жэлнүүд соо орон соогуураа аяншалаабди. Ташкент, Москва, Владивосток хотонуудта байха саг болоо һэн. Мүн Монголдошье ажаһуугаабди. Хаана, хэзээшье харида ябахадаа, өөрынгөө нютаг зүрхэ сэдьхэл соогоо һанажа ябахалиш даа. Түрэһэн гараһан тоонто нютаһаа һайхан, ойро дүтэ юумэн юун байхаб гаа,—гээд, хүгшэн энэсбхилнэ.

Түрэһэн гараһан Сагаан-Уһан нютаг нээрээшье үзэсхэлэн һайхан тоонто юм. Зүүн Саяануудайнгаа хормойдо оршоһон Сагаан-Уһан нютагта сэнхир арюун тунгалаг уһан соогоо ойро тойронхи аршаангуудай охи абаһан Сагаан-Уһан хүүен, хааян урдадаг юм. Харин хабартаа мойһоной сэсэглэхэ үеэр нишэ ерээ һаа, үльгэрэй орондо орохот. Тойроод саб сагаахан сэсэгүүдээр бүрхөөгдэһэн, аятай һайхаһаар хангалтаһан нютаг байха. Иимэ һайхан нютагта түрэжэ, аршаануудай охёор, уһанай тунгалагаар, агаарай арюунаар ундалжа, ута наһанай хэшэгтэ хүртөө гэжэ һанамаар.

Сырен Доржиевна һая болотор малаа барижа, үнеэгээ шоборжо байгша һэн. Нёдондо орхёо, хүндэшье болоо ааб даа. Гэбэшье хүршэ айлнуудынь ута наһатай, олондо хүндэтэй теэбние һүгүй һуулгадаггүй, сайгаа сайлгахыень үгэдэг юм.

— Олон юумэн энэ наһан соом харагдаа, үзэгдөө даа. Дайн дажарһаа эхилээд, баяртайшье, бүрхэгшье үдэрнүүд тохёолдоо гээшэ. Манай бүлэдэ үхибүүд түрэжэ, мэтэр наһа сарашадаг байгаа. Юундэ үхибүүднай тогтодоггүй байгааб даа, ехэл харамтай. Мүнөө олон аша гушанартай байжашье магадгүй һэмди. Нэгэ хүбүү үргэжэ абаа бэлэйбди. Тэрэ мүнөө Багдаринда ажаһуудаг юм. Эсэгэ орондо хамгаалгын Агууехэ дайнһаа Буда, Данзан ахайчуудни бусаагүй даа,—гээд хүгшээ ахакараа һанаандаа оруулан һуугаа һэн.

Далахайда мүнөө Сырен теэбнин дүү басаган Сындэ абгазы ажаһуудаг. Гэрэнэй үрэ хүүгэд, ашанар үндэр наһатай Сырен теэбние сурхидоггүй, хүндэл ерэжэ, арга шадалаараа туһалжа, хамһалсажа байдаг юм.

— Сырен теэбиимнай үндэр наһатай болобошье, гар һула һуудаггүй хүн юм. Гэртэхи, газаахи ажалаа бүгэдыень шахуу хэһэн зандаа, —гэжэ теэбиингээ амар мэндые мэдээд гарахаяа ерэһэн бэринь хэлээ һэн.

Зуу наһатай Сырен теэбнин газаахи худагһаа хоёр хүнэг уһа асардаг, газаахи сахаяа бултыень хамажа сэбэр болгожорхидог байные гайхахаар. Эдир наһанһаа ажалда худэржэһэн бэе элүүр энхэ байдаг гэжэ үбгэд, хүгшэд хэлсэдэг агша. Нээрээшье, урданай үбгэд, хүгшэд ажалаар бэеэ заһаһан байдаг ха. Теэд хэлы тиигэбэшье, зуун наһа наһалха гээшэмнай бэлэн бэшэ даа.

Сырен теэбиин нюдэн хурса ёһоороо. Нюдэнэй шэл хэнгүй, зүү һүбэлжэрхидэг, нарин оёлгошье хэдэг. Тэрэнэй гэртэ оёдолой машина, телевизор, нооһо ээрэдэг түхеэрэлгэ гэхэ мэтэ бии. Энэ хадаа тэрэнэй миин һуудаггүйе үшөө дахин гэршэлнэ. Тэрэ дэгэлһээ эхилээд, бээлэй хүрэтэр хубсаһа хунар оёдог байна.

— Наһан соогоо нэгэтэшье үбдэжэ үзөөгүй хүм. Ханяада маняадан гэжэ мүнөөшье хүрэтэр ойлгодоггүйб, —гэжэ тэрэ хэлээ бэлэй.

Энэнь бүришье гайхалтай. Иимэ элүүр энхэ бэеын үндэһэ һуури хаакаһаа эхитэй гээшэб? Дээрэһээ табигдаһан наһан гү? Зуу хүрэхэ гээшэ ёһотой үндэр наһан даа. Манай иимэ хүшэр байдалда бүришье.

Пеэшэн соохи түлеэн «тасняс» гэжэ ошотон, носожо, гүсэтэй сайшье бусалшаба. Сырен теэбни хүнгэхэнөөр бодожо, сайгаа аягалба. Зуун наһатай теэбиин гарһаа иимэ амтатай ногоон сай ууха саг хэзээ үшөө ерэхэб. Сырен теэбиимнай иимэл элүүр энхэ, үшөө ута наһа наһалжа, амар мэндэ һуур лэ.

Ж. ЮБУХАЕВ.

Сагаалган—92

Нарһата тосхондо үнгэргэгдэһэн хэмжээ ябуулгануудта аргагүй ехэ туһа хүргэдэг эдэбхи ехэтэй, нютагайнгаа зондо хүндэтэй багшанар олон юм. Илангаяа Нарһатын нэгэдэхи дунда һургуулиин багшанарай эдэбхи үүсхэлые тэмдэглэхээр. Буряад хэлэнэй багша Дашинима Халхарович Халхаров, Санжи Ширапович Ширапов, Чимит-Ханда Цыденовна Жанчипова гэгшэдые тэдэнэй дунда нэрлэхээр. Чимит-Ханда Цыденовна эхин һургуулиин үхибүүдэй эрдэм бэлигыень элирүүлжэ, саашадань хүргөөхэ хэрэгтэ ехэ туһа хүргэдэг. Түрэл хэлээ шудалжа, уг гарбалайнгаа эхи үндэһэ хүн зон мэдэхэ ёһотой гэжэ тэрэ сэдьхэдэг юм. Харин ажалай багша С. Ш. Ширапов өөрөө шадамар бэрхээр зурадаг, уран гартай хүн юм. Мүн баһа үбэлэй хүйтэнние хүйтэн гэдэггүй зурааша эдиршүүлые дахуулан, нютагаа шэнжэлэн, санаар ябадаг юм. Гоёор зуража һургахаһаа гадна, байгаалиие тайлбарилжа үгэдэг.

Тиихэдэ ажалайнгаа хажуугаар соёлой байшангай ажалда тэдэнэр эдэбхитэйгээр хабаададаг юм. Буряад аялга тон онсо гү, али уран шүлөг уншаха гү, мүн баһа драмкружогой ажалда булта хабаададаг юм. Һаяхан үнгэргэгдэһэн Сагаан нарһын һайндэртэ эдэ нүхэднай эдэбхитэйгээр хабаадажа, олон зоной һайшаал магтаалда хүртөө, нютагаархидаа баясуулаа.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: эдэбхитэй соёлшод, багшанар С. Ш. Ширапов, Ч-Х. Ц. Жанчипова, Д-Н. Х. Халхаров гэгшэд Сагаан нарын найрта хабаадана.

Худөө бэшэгшэ Э. БУДАЕВАЙ фототекст.

Яруунын район.

Номой таг

СЕРГЕЙ ЛАЗО ТУХАЙ РОМАН

Молдовын хүбүүн, элитэ революционер, сэрэгшэ Сергей Лазогой хуби заяан Прибайкалитай, Сибирь болон Алас-Дурна зүгтэхи граждан дайнай үеын түүхэтэй нягта холбоотой юм.

«Эсэгэ ороноймнай үнэн сэхэ хүбүүд» гэһэн ниитэ гаршаг доро ДОСААФ-ай хэблэлдэ Ф. Гаринай «Фронтые командалагша» гэжэ роман барлагдан гараба. Сергей Лазо манай дурасхаалда граждан дайнай комиссарнуудтал адли дүрэтэйгөөр хадуугданхай ааб даа: сэрэгшын ута хормойтой шинель үмдэнхэй гү, али арһан хүүртигтэй, бүһэдөө маузертай. Теэд бусад олон революционернүүд, граждан дайнай үеын суута сэрэгэй начальнигуудта орходоо, бүри залуудаа наһа барахан хадань ямаршье хара бүри, хабшаг-шэбшэг юумэн тэрэнэй нэрэдэ халдаагүй гээшэ гү гэжэ һанагдадаг. Сергей Лазо тухай хэдэн олон номууд бэшэгдээ, фильмүүд буулгагдаа ха юм.

Ф. Гаринай зохёол соо 1918 оной хабарһаа эхилээд 1920 оной апрель хүрэтэр үе саг зураглагдана. Шэнэ ажабайдалай түлөө тэмсэлшэ, бэлигтэй командир ябаһан С. Лазое автор мүн лэ хүн талаһаань, абари зангыень тобойсо, ялас гэмээр зураглан харуулна. Лазо тухай олон зохёолшодой бэшэһэн байбашье, Ф. Гарин олонитэдэ үни мэдээжэ болоһон түүхэтэ документнүүдые, үйлэ хэрэгүүдые тон онсо өөрсэ хараа бодолтойгоор шүүмжэлнэ, урдандаа тад ондоогоор сэгнэгдэдэг байһан зүйлнүүдтэ шэнээр хандана. Үргэн уншагшадта бүхыдөө танил бэшэ, гүнзэгыгөөр шудалдаагүй түүхын үйлэ хэрэгүүдтэ зорюулагдаһан энэ ном соо Сибирь болон Алас-Дурнын байгаали, эндэхи зоной байра байдал тодорхойгоор зураглагдана гэжэ тэмдэглэлтэй.

В. БЕРЕЗИН,
худөө бэшэгшэ.

Репортаж

АЖАЛЛАХА ЗОН АРГЫНЬ ОЛОДОГ

Хэжэнгэ нютагта оршодог 35-дахи СПТУ-да 420 гаран хүн һуража, хэдэн олон мэргэжэл шудалжа гарадаг. Училищи хамһабарин ажахытай, теплицэтэй, оёдолой, дарханай мастерскойтой ба кондитерска цехтэй столовотой юм. Тиимэһээ өөрын мяха шүлэтэй, хартаабха болон овощтойһоо гадна элдэб гоё сэсэгүүдыешье ургуулдаг байна.

Училищида һурагшадай болон багшанарай харууһалга оролдолгын ашаар эдэ бүгэдэнһөө өөһэдтэнь бардам хүрэхэ продукци абтадаг. Тэрээнһээ гадна, мастерскойнуд соонь хубсаһа хунаршье оёгдодог, гэрэй бараншье бүтээгдэдэг. Теэд жэлһээ жэлдэ, һараһаа һарада үйлэдбэрилэгдэжэ, сугларжа байһан бараае яаха болоноб? Тус училищиин коллектив энэ асуудалда харюу оложо, һая өөһэдыи магазин нээбэ.

Февралиин 13-най үдэр Хэжэнгын аймагай түбэй талмай дээрэ ябахадамни, хүнүүд һүрэгөөрөө баруулжаа алхалалдан ябаба. Гайхаһандаа нэгэ таниха хүнһөө: «Хайшаа ошоо гээшэбта, миниий ошолдоо һаа, яаха юм» — гэжэ һурабаб. «Ошоё, ошоё! СПТУ-дамнай коммерческэ магазин нээгдэбэ гэлсэнэ. Эдихэ ууха юумэнһээ эхилээд, оро дэбдихэр хүрэтэр бии гэнэ. Ябая»,—гээд намайе тиишэ хүтэлбэ. Ошобобди.

СПТУ-гай байшангай газаа «Ажаллаха хүн аргатай, залхуу хүн заргатай» гэжэ бэшээтэй стенд уншаад, оромсоорнай, тэрэ магазин харагдаба. Жааханшье һаа, шэнэ модоной, шэнэ шэрын хангал үнэрөөр анхила. Хоёр-гурбан эхэнэр худалдан абагшадые хангажа, тухашаран алдаһан янзатай. «Хоёр часай турша соо 30 мянган түхэригэй юумэ наймаалабди»,—гээд нэгэниинь таниха эхэнэртээ мэдээсэнэ.

Магазинай таг дээрэ 90 түхэригэй үхэрэй мяхан, 95 түхэригэй колбаса, 165 түхэригэй тоһон болон кондитерска элдэб зүйлнүүд, баримлануд харагдана. Тээ хажуу тээхэнэнь үлгэсэдэ 367 түхэригэй эрэшүүлэй үмдэн, 528 түхэригэй костюм, плати, кофтонууд, хүүгэдэй хубсаһа хунар үлгөөтэй байба. Слесарна мастерской соо бүтээгдэһэн хүрзэ, хабтагай болон гэрэй ажахыда хэрэгтэй бусад зүйлнүүд, хабтагайнууд гэхэ мэтэ үзэгдэнэ. Үшөө тиихэдэ нэгэ-нэгэ стол, стул болон нэгэ оронһоо бүридэһэн 4100 түхэригэй гарнитур олоной анхарал татаба. «Залуу айлда абажа бэлэглэхэдэ, яһала боломоор юм ха»,—гээд нэгэнэй тэмдэглээдхихэдэ, нүгөөдүүлынь хэдэн тээһээнь хаража, барижа үзэжэ байгаа һэн.

Тус училищиин директорэй орлогшо А. Ц. Бурхиева үйлэдбэриин һуралсалай мастер Л. Д. Хозонхонова хоёрой нэгэ бага забтай болоходо, хоёр-нэгэн үгэ андалдабабди.

— Хабартаа поршоонхонуудаа, рассадануудаа наймаалхабди. Хэрэгтэй һаань, өрэжэ абаарайгты,— гээд Александра Цырендашиевна энеэнэ.

— Ямар зорилготойгоор нэгэдэһэн магазин гээшэб?— гэжэ лаблабаб.

— Бидэ арадай хэрэглэмжын олон янзын юумэ үйлэдбэрилнэ ха юмбибди даа. Теэд тэдэнээ зөөри болгожо шададаггүй байгаа гээшэ хабди. Мүнөө сагай эрхэ байдал хубилаа. Ажамидархын тулада бүгэдэ оролдохо болонхойбди. Тиимэһээ бэлэн болоһон продукцияа наймаалха магазин нээһэнэймнай гол зорилго гээшэл даа,—гэбэ. — Олоһон олзо мүнгэнэйнгөө эрьесые улам һайжаруулхын тулада эд бараа, эдеэ хоол худалдажа абахабди. Тингэжэ багшанарайнгаа магазинуудай ээлжээндэ зогсодог сагыньшье арьбалха хүсэлтэйбди,—гээд нэмэбэ.

Бараанай сугларһанай хэмжээгээр лэ Хэжэнгын 35-дахи СПТУ-гай тус магазин худэлгэгдэдэг байхаар хараалагданхай. Тэрэнь долоон хоногтоо нэгэ гү, али хоёр дахин 2—3 часай хугасаа соо үргэлжэлхэ юм.

Иимэ магазинай тэндэ нээгдэһэн ушарые би дэмжэжэ гараа һэм. Директортэнь, Доржо Базарович Рыбдыловтэ амжалта хүсэхэ гэһэнми, Улаан-Удэдэ сессидэ ошонхой байгаа һэн. Ажалша зон, үнэхөөрөө, аргынь олоод лэ байха байна даа.

В. ТОКТОХОЕВА,
манай корр.

Буряадай радио агаарай долгиндо

МАРТЫН 2-һоо 8 ХҮРЭТЭР

ПОНЕДЕЛЬНИК, 2

6.12—«Түрэл газар дайдамнай»—радиожурнал. 6.35—Долоон хоногой дамжуулгануудай шэнжэлэл. 6.45—7.00—«Киновернисаж». 7.22—Соносхолнууд, мэдээсэлнүүд. 7.35—8.00—«Профсоюзуудай ба хүн зониие социальна талаар хамгаалга». Буряадай ССР-эй профсоюзуудай советэй түрүүлэгшэ Н. А. Розановтой хөөрэлдөөн. 12.10—13.00—Хүгжэмтэ дамжуулга. 19.20—Республикын һонинууд (ород ба буряад хэлэнүүд дээрэ). 19.45—19.58—«Гуламта». Ажалай ба дайнай ветеран Ц. Ц. Найданов аман үгын баялиг тухай бодомжонуудаараа хубаалдаха (буряадаар).

ВТОРНИК, 3

6.12—Ниитын - политическэ дамжуулга. 6.35—7.00—Республикын һонинууд (ород ба буряад хэлэнүүд дээрэ). 7.22—Республикын газетэнүүдэй шэнжэлэл. 7.32—Соносхолнууд, мэдээсэлнүүд. 7.45—8.00—Үглөөнэй концерт. 19.20—Республикын һонинууд (ород ба буряад хэлэнүүд дээрэ). 19.45—19.58 — Үхибүүдтэ буряад хэлэнэй хэшээл.

ЧЕТВЕРГ, 5

6.12—«Гэр байра үмсэлхэ тухай хөөрэлдөөгөө үргэлжэлүүлнэбди» гэһэн дамжуулгада гэр байра үмсэлхэ талаар агентствын директор С. А. Митрофанов хабаадаха; баримтануд, үйлэ хэрэгүүд, тайлбаринууд. 6.35—7.00—Республикын һонинууд (ород ба буряад хэлэнүүд дээрэ). 7.22—Республикын газетэнүүдэй шэнжэлэл (ород ба буряад хэлэнүүд дээрэ). 7.32—Соносхолнууд, мэдээсэлнүүд. 7.45—8.00—Буряад хэлэнэй хэшээл. 12.10—13.00—Буряадай ССР-эй арадай артистка В. Цыдыповагай концерт. 19.20—Республикын һонинууд (ород ба буряад хэлэнүүд дээрэ). 19.45—19.55—Соносхол, хүгжэм.

ПЯТНИЦА, 6

6.12—Сүлөө сэнгүүдэй эрхэ байдалда үнэ сэнгүүдые бүридхэхэ зарим гол ёһонууд тухай. 6.35—7.00—Республикын һонинууд (ород ба буряад хэлэнүүд дээрэ). 7.22—Республикын газетэнүүдэй шэнжэлэл. 7.32—Соносхолнууд, мэдээсэлнүүд. 7.45—8.00—Үглөөнэй концерт. 12.00—13.00—Танай бэшэгүүдээр хүгжэмтэ дамжуулга. 19.00—Поэт Солбонэ Туяагай 100 жэлдэ зорюулагдаһан уран зохёолой дамжуулга (буряадаар). 19.15—19.58 — «Үсэгэлдэр, мүнөөдөр, үглөөдэр»—мэдээсэлэй программа (ород ба буряад хэлэнүүд дээрэ).

СУББОТО, 7

6.12—Колхоз, совхозуудые шэнээр эмхидхэхэ тухай хөөрэлдөөндэ Буряадай ССР-эй Худөө ажахын министерствын гол мэргэжэлтэ Ч. Д. Дымчиков хабаадаха (буряадаар). 6.35—7.00—«Газарта эзэниие бусааха». Яруунын районой «Коммунизм» колхозой түрүүлэгшэ Л. Д. Цыбикжаповатай манай корреспондент М. Яковлевай хэһэн хөөрөөн. 7.22 — Республикын газетэнүүдэй шэнжэлэл. 7.32—Соносхолнууд, мэдээсэлнүүд. 7.45—8.00—Үглөөнэй концерт. 8.10—«Тоонто нютаг». 8.35—9.00—Журналист Н. Ильина В. Сыреновэй «Река—крутые берега» гэһэн ном тухай хөөрэхэ. 9.10—9.55 — «Үсэгэлдэр, мүнөөдөр, үглөөдэр»—мэдээсэлэй программа (ород ба буряад хэлэнүүд дээрэ). 19.00—«Баян талын аялга» (буряадаар).

ВОСКРЕСЕНИ, 8

6.12—6.58 — Хүгжэмтэ дамжуулга. 7.22—Соносхолнууд, мэдээсэлнүүд. 7.35, 8.00 — «Эжын үян сэдьхэл». Эхэнэрнүүдэй уласхоорондын үдэртэ зорюулагдаһан радио-найруулга. 9.10—9.55—Буряадай радиогой һурагшадта зорюулһан дамжуулга. 12.10—13.00—«Воскресениин тэнэ» гэһэн программын хүгжэмтэ хабсаргалта.

БУРЯТИЯ
мүнөөдэрэй номерто

Республикын Верховно Советэй комитедүүдтэ. «Арми бидэниие аршалан хамгаална, бидэ Армиие хамгаална гүбди?..»—Буряадай ССР-эй Верховно Советэй Хэблэлэй түбые хүтэлбэрилэгшэ С. Селиврын статья.

Үдэрэй шухала асуудал. «Бурятэнерго һүүлшынхиеэ һэргылэн һануулна» — Д. Коркиной корреспонденци.

«Бурятия» газетын ниитын приемнодо. «Гэр байра үгыт гэһэн гансал гуйлтатай...» — Э. Намсараевагай материал.

Гэр байра тухай асуудал яагаад шиидхэгдэнэб? «Хүн зондошье, ажахыдашье аша туһатай»—дэглэлнүүд.

«Социал харуулһан... Гладкихай...

Буряад... тын туш... хай асуу... нүүд ба... Бохиевай...

Энэрхы... гаар. «С... хоохонине... Ю. База... понденци.

Арадай... лэй ойдо... нууд»—С... тья.

Искусс... хэлдэйе... бэлэн бэ... гай корре...

Соносх... нүүд.

Редактор
Ц. Б. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.

РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ:
ДАШЕЕВА Г. Х., ДОНДОГОЙ Ц. Ц., ЖИГЖИТОВ Б-М. Ж., НИМАЕВ П. Н. (редакторай орлогшо), РИНЧИНОВ С. Д. (редакторай орлогшо), ТОКТОХОЕВА В. Э., ЦЫРЕНДЫЛЫКОВ Б. Ц.

Эмхидхэн байгуулагшад — Буряадай ССР-эй Верховно Совет, Буряадай ССР-эй Министрнүүдэй Совет, Бүгэдэ буряадуудай үндэһэн соёлой эблэл болон редакциин ажалша коллектив.

Манай адрес:
670000, Улаан-Удэ, Каландаришвилиин үйлсэ, 23. «Буряад үнэн» газетын редакци.

Редакциин телефонууд: редакторай—2-50-96, приемный — 2-54-54, редакторай орлогшонорой — 2-68-08, 2-62-62, харюусалгата секретариин—2-50-52, секретариадай—2-66-76, таһагууд: советүүдэй худэлмэриин ба ниитын эмхинүүдэй —2-34-05 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, 2-67-81; социально-экономическа—2-64-36, (даагшань), 2-63-86, 2-69-58, соёлой, эрдэмэй болон һургуулинуудай—2-60-21 (даагшань), 2-57-63; олониитын худэлмэриин ба мэдээсэлэй—2-54-93 (даагшань), 2-34-05, 2-67-81; оршуулгын—2-60-91; коммерческэ—2-35-84; корректорнүүдэй—2-33-61, хэблэлдэ бэлдэгшэдэй (выпускающинуудай)—2-35-95, манай корреспондентнүүд: Баргажанда — 91-1-44, Закаменскда — 31-61, Агинскда—3-45-94.
Буряадай ССР-эй Министрнүүдэй Советэй хэблэлэй телефонууд: директор—2-49-94, бухгалтери 2-54-54, вахта —2-56-62.

Газетэ жэлдээ 260 дахин гараха. Хэблэлэй 2 хуудаһан хэмжээтэй. Газетын индекс 50901. Тираж 7.500. Хэблэлдэ тушаагдаһан саг: 21.10.

Буряадай ССР-эй Хэблэлэй ба олондо мэдээсэлгын министерствын республиканска типографда газетэ барлагдан хэблэгдэбэ. Директорэйнь телефон 2-40-45.